

Henrik Forshamn

Kursen i juridisk omvärldsorientering i Uppsala, 1992–2018

– 1992 års reform av de juridiska studierna, behovet av
omvärldsorientering och avskaffandet av rättshistoria*

Endast gamla tak är vackra, när det regnar.
(*Carl Gustaf Spangenberg*, 1950–2020)

Denna artikel handlar om den obligatoriska kurs i juridisk omvärldsorientering, som skapades av Juridiska fakulteten i Uppsala för 1992 års studieordning, med Carl Gustaf Spangenberg som föreståndare, åren 1992–2018.¹ Kursen, som avsåg att bereda perspektiv och därför lades på slutet av utbildningen, var en nyskapelse i ett för den juridiska undervisningshistorien i Uppsala särpräglat skede. Den ersatte en äldre propedeutisk kurs i rättshistoria, som vid den tiden inbegrep rättssociologi, när all propedeutik avskaffades, även om vissa av de tankegångar som motiverat kursen Rätt och samhälle, och som hörde tydligare samman med strävan efter perspektiv, följde med in i obligatoriets avslutande omvärldsorientering.

* Artikeln tillägnas minnet av kursens föreståndare under åren 1992–2018, Carl Gustaf Spangenberg, 1950–2020.

¹ Texten tar inte upp till diskussion den experimentella kurs som Carl Gustaf Spangenberg utarbetade tillsammans med Anders Fogelklou, sedermera professor i östeuropaforskning, särskilt östeuropeisk rätt, vid Uppsala universitet samt docent i allmän rättslära, under övergången från den äldre studieordningen till 1992 års studieordning, 1989–1991, inom ramen för vad som benämndes en teoritermin.

Artikeln inleder med en kort beskrivning av kursen, utifrån min erfarenhet som student hösten 1995. Därefter tas upp till diskussion statsmaktens sista utredningar kring juristutbildningen samt beslut i slutet av 1980-talet att avreglera juristutbildningen, följt av några ord om den äldre propedeutiska kurs i rättshistoria, som avskaffades. Uppsalafakultetens beslut att behålla en särskild och sammanhållen kurs, som inte hörde till de positivrättsliga ämnena, samt att förlägga denna kurs till obligatoriets avslutande moment, uppmärksammas särskilt. De bereder klarhet kring vad som verkligen skedde vid övergången från propedeutisk rättshistoria till efterföljande och perspektivgivande juridisk omvärldsorientering. Diskussionen vänder sedan åter kursen, med en beskrivning av omvärldsorienteringens skilda kursmoment, utifrån min erfarenhet som lärare på kursen, åren 1996–2009. Artikelns senare del tar upp några av de konsekvenser, avsedda eller ej, övergången från rättshistoria till juridisk omvärldsorientering har fått för undervisning och forskning vid fakulteten. Det gäller den här presenterade tolkningen, att Uppsalas juridiska omvärldsorientering låter sig förstås som en uppdatering och anpassning av den utåt sett avvecklade kursen Rätt och samhälle. Slutsatsen tyder på ett sällan uppmärksammat inre samband mellan 1992 års uppsaliensiska och 1978 års allmänna studieordning. Kursens betydelse för forskningen, främst i omvärldsorientering, kommenteras kort i anslutning.

Avslutningsvis berörs frågan, hur avskaffandet av just den propedeutiska allmänbildning som präglat generationer av europeiska jurister, till förmån för ett dagsaktuellt och kunskapsproblematiserande studium om dessa jurister, påverkat Uppsalajuristens förhållande till denna sin förmödade, eller förmenta, omvärld.

1. *Rättshistoria, hösten 1995.* Hösten 1995 läste jag den engelskspråkiga kursen i juridisk omvärldsorientering i Uppsala, som, tillsammans med en kurs i vad som på engelska benämns *jurisprudence*,² utgjorde juristutbildningens avslutande obligatoriska studiemoment. Varken jag eller mina studiekamrater ägde någon kunskap om kurser i någon av hjälpvetenskaperna rättshistoria, rättsfilosofi, komparativ rätt, rättssocio-

² *Jurisprudence* är en engelsk term, som betecknar ett studium som påminner om en blandning av rättsteori och politisk filosofi. Den skall inte förväxlas med franskans *jurisprudence*, som betecknar domstolspraxis. Termen används i Uppsala som liktydig med allmän rättslära, vilket är namnet på den kurs som tog över efter avskaffandet av den sedan 1800-talet hävdvunna kursen juridisk encyklopedi, och som i varierade, ofta väsensskilda, skepnader utgjort obligatorium i Sverige sedan genomförandet av 1958 års studieordning.

logi, med flera, vare så vid andra fakulteter eller i andra länder.³ Vi läste in oss, deltog på seminarierna och tenterade av kursen med en hemuppgift. Kursen bestod av endast seminarier. Inga föreläsningar. Fokus låg på de kontinentaleuropeiska rättsfamiljernas civilrättskodifikationer, anglo-amerikansk *common law* samt religiösa rättsordningar. Ett seminarium ställde rättsstaten och framväxten av mänskliga rättigheter mot traditionellt ickevästliga traditioner. Det seminarium som väckte i vart fall min särskilda nyfikenhet gällde frågan om en förmodad enhetlig medeltida juridik, en så kallad *ius commune*, med frågan ställd inför framtiden: "På väg mot en ny *ius commune*?" Sverige figurerade inte som självständigt seminarium utan ingick i ett avslutande seminarium om den nordiska rättsfamiljen.

Utblicken mot i synnerhet Europa och *common law* utgjorde en befriande kontrastverkan mot vad jag upplevde som Uppsalas provinsiella och inskränkta juristutbildning. Äntligen kunde vi studenter från Uppsala ta del av den omvärld vi med stor marginal samma år hade röstat oss in i, det vill säga den europeiska gemenskapen. Livet gick sedan vidare, vilket för de flesta av oss innebar examensarbete, diplomering och yrkesverksamhet. För min del bar det söderut, till Tyskland och Frankrike. Jag hade blivit inspirerad av kursen i juridisk omvärldsorientering och önskade att på plats studera i tid och rum främmande juridik, för att bli europé från insidan. Vid universiteten i Freiburg im Breisgau och Montpellier möttes jag av ett veritabelt smörgåsbord, med många av de hävdvunna europe-

³ Den förståelse av hjälpvetenskap, som ges våra studenter, finner man i den bok som skapades för den nya studieordningen år 1992: Bert Lehrberg, Praktisk juridisk metod. I dess tolfte upplaga från 2020 står följande: "Juridikforskaren är friare än praktikern att lyfta blicken från det enskilda eller typiska fallet och anlägga ett övergripande perspektiv med fokus på de större sammanhangen. Forskaren är inte bunden av yrkanden och grunder, utan väljer själv sina frågor. Denna har också mer tid att fokusera på de svåra problemen. Det skapar förutsättningar för en mer kvalificerad problemlösning som sedan kan nyttiggöras i praxis. Förståelsen för rätten som samhällsfenomen fördjupas dessutom när den granskas utifrån, bland annat inom ramen för juridikens så kallade "hjälpvetenskaper" (rättshistoria, rättssociologi, rättsekonomi, rättsfilosofi osv.)." (Bert Lehrberg, Praktisk juridisk metod, 12 uppl., Uppsala 2020, s. 203 samt n. 59: "Med "hjälpvetenskaper" avses i och för sig självständiga vetenskaper när de nyttiggörs inom en annan vetenskap – här rättsvetenskapen.") Kjell Åke Modéer använde som nytillträdd professor i rättshistoria i Lund ordet "serviceorgan", för att beskriva vad som här avses med hjälpvetenskap. (Kjell Å. Modéer, "Rättshistoria, en juridisk disciplin – trots allt", Svensk Juristtidning 1979 s. 572; Kjell Å. Modéer, "Rättshistorisk forskning i Sverige", i: Rättshistoriska studier. Sjätte bandet, red. Kjell Å. Modéer, Stockholm 1979, s. 205.)

iska grundläggande ämnen, som antingen avskaffats eller ej ens erbjudits i svensk juridisk undervisningshistoria. Resultatet blev muntliga tentamina på tyska respektive franska i rättshistoria, rättsfilosofi, katolsk och statlig kyrkorätt, författningshistoria, komparativ rätt samt den i svensk historia så förkättrade romerska rätten. Lägg till detta studier i ländernas positiva juridik. *Gefundenes Fressen! La Gloire!*

Kontrasten mellan Uppsala och de europeiska kulturländerna gjorde djupa och bestående intryck under min *peregrinatio academica*, och en fråga jag ofta har ställt mig är vad som ligger bakom den svenska juristutbildningens, *a fortiori* den uppsaliensiska, avvikelse i pedagogisk form och juridiskt innehåll. Det var emellertid först senare, efter att jag slutfört mitt sista undervisningsuppdrag på kursen i rättshistoria våren 2009, som jag ställde mig djupare frågor om, och satte mig in i, denna svenska undervisningshistoria, med särskilt fokus på rättshistoria som ämne. I dag undervisar jag i civilrätt i Uppsala, mer som generalist än specialist, men med ett fortsatt intresse för jämförelser med en i tid och rum främmande juridik.

2. *Utbildningen och avregleringen av juristutbildningen.* Det gäller som en allmän utgångspunkt, att kursobligatoriets form och innehåll följer av den juridiska utbildningens studieordning. En kurs som utgör tvångskunskap är betingad av detta särskilda kunskapsanspråk. För att förstå omvärldsorientering som tvångskunskap måste fokus därför fästas på studieordningen och dess tillkomst.

Uppsalas nuvarande studieordning tillkom under den ovanliga situation som uppstod i Sverige och Uppsala i slutet av 1980-talet, då staten beslutade att avreglera juristutbildningen. Det unika beslutet följde en utvärdering från 1985. Universitets- och högskoleämbetet hade givit dåvarande universitetslektorn i civilrätt i Lund, Karin Adlercreutz, i uppdrag att genomlysja juristutbildningen mindre än ett decennium efter den reform, som resulterade i 1978 års studieordning. Adlercreutz dom över den korta tid som förflutit sedan dess införande, kan sägas sammanfatta efterkrigstidens återkommande reformsträvanden: "Utvecklingen har således gått i en riktning som inte överensstämmer med de ursprungliga intentionerna."⁴ Statens grepp över de juridiska examina hade hört seklet till. 1904 års stadga avskaffade 1800-talets system med förberedande filosofiska examina samt skilda juridiska examina, till förmån för en enhetlig ämbetsexamen utan krav på förberedande filosofiskt studium. 1937 års

⁴ Utvärdering av juristlinjen, UHÄ-rapport 1985: 3, s. 51.

betänkande följde upp med en finjustering av vissa ämnen, däribland rättshistoria. 1958 års studieordning sökte att fokusera mer på rättstillämpningen samt införde möjligheten till examensarbete. 1978 års studieordning eftersträvade en än mer praktisk undervisning samt införde valfria kurser. Resultatet av Adlercreutz utredning blev avreglering.

Juridiska fakulteten i Uppsala tog sig an denna nyvunna frihet med en tydlig reformatorisk ambition, präglad av en kollektiv ansats, och skapade för detta en särskild arbetsgrupp. Saken gällde främst det pedagogiska uppdraget, mindre de särskilda ämnena.⁵ Uppsalas Arbetsgrupp för Juridiska fakultetsstyrelsen kom år 1989 med sitt "[f]örslag angående utbildningens mål och undervisningsformer", Juristutbildningen inför 1990-talet.⁶ Skriften ger intryck av att ha utgått från Adlercreutz rekommendationer och de förtjänar att citeras tillsammans.

Uppsalas arbetsgrupp kunde inledningsvis konstatera "att debatten om juristutbildningen under lång tid haft ungefär samma innehåll."⁷ Det var en träffande sammanfattning av ett sekel av utredningar, vars dagordningar främst satts av avnämarna. För att citera Adlercreutz enmansutredning från 1985, skulle utbildningen tillgodose "både kraven från

⁵ Denna artikel handlar inte om 1992 års studieordning, utan om avskaffandet av kursen i rättshistoria samt skapandet av kursen i juridisk omvärldsorientering. Den bild jag ger av Uppsalas reform och av studieordningen är följdriktigt kortfattad och allmän, avsedd att rikta uppmärksamheten mer på kärnpunkter och sammanhang. Omdömena om utbildningen är mina, men de bygger på trettio års erfarenhet av undervisning samt läsning av litteratur, i egenskap av student, forskare och lärare.

Bland litteraturen kan för artikelns skilda sammanhang nämnas *Claes Sandgren* (red.), *Juridikundervisningens pedagogik*, Stockholm 1990, 122 s.; *Claes Sandgren* (red.), *Juridikundervisningens pedagogik 2*, Stockholm 1994, 118 s.; *Hans Eklund*, *Utvärdering av juris kandidat-programmet i Uppsala*, Uppsala 2002, 44 s.; *Hans Eklund*, "En problemorienterad juristutbildning", i: *Festskrift till Per Henrik Lindblom*; *Mats Kumlien*, "The History of Law Does not Write Itself", i: *Kjell Å. Modéer and Per Nilsén* (eds.), *How to Teach European Comparative Legal History*, Lund 2009, s. 59–70.; *Hans Eklund och Sverker Scheutz*, "Problemorienterad inläring i juristutbildningen", i: *Marianne Dahlén och Mats Kumlien* (red.), *En mänsklig rättshistoria. Vänbok till Carl Gustaf Spangenberg*, Uppsala 2019, s. 87–115.; *Joel Samuelsson*, "Det enda rätta svaret. Möjligen ett bidrag till juridikens didaktik", i: *Victoria Enkvist, Lotta Lerwall och Sverker Scheutz* (red.), *Vänbok till Hans Eklund. Största möjliga lycka åt största möjliga antal*, Uppsala 2022, s. 301–315.

⁶ *Arbetsgruppen för Juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet*, *Juristutbildningen inför 1990-talet. Förslag angående utbildningens mål och undervisningsformer*, Uppsala 1989.

⁷ *Ibid.*, s. 5.

domstolarna på kunniga notarier och kraven från den övriga arbetsmarknaden på personer med adekvata kunskaper.”⁸ Arbetsgruppen betraktade införandet av examensarbete år 1958 och fördjupningskurser år 1978 som ”förbättringar”, till vilka nu kunde läggas fakultetens ”försök med sammanhållna studiegrupper och integration mellan näraliggande kurser.”⁹ Utmaningen gällde hur man skulle hantera yrkespremissen: ”I tolkningen av [...] uppgiften [som yrkesutbildning] kan man starkt förenklat – och något karikerat – tala om två motsatta ambitioner: den *högre*, och den *lägre*.”¹⁰ Mellan dessa två valde Arbetsgruppen att förorda den högre! Målsättningen beskrevs även som det ”synnerligen angeläg[na]” i att ”finna effektiva vägar för att [...] öka medvetenheten bland lärare och studenter om utbildningens egentliga uppgift.”¹¹

Vad avsågs med det ”egentliga” i ”[yrkes]utbildningens egentliga uppgift”? Det mest angelägna hos såväl Adlercreutz som Uppsala gällde införandet av en interaktiv och metodbaserad undervisning, med, som Adlercreutz uttryckte det, inslag av ”skriftlig och muntlig framställning [och] [p]raktiska tillämpningsövningar [...] i samtliga kurser”, med en uppmaning att ”verklighetsanknyta kursinnehållet”, där seminarieövningar skulle ge stu-

⁸ Utvärdering av juristlinjen, s. 4. Den centrala regleringen, med endast ”begränsade möjligheter [...] till lokala varianter”, följde logiskt och behovet av att utreda juristutbildningen, efter en nyligen sjösatt studieordning, berodde just på de problem som ”förändringarna i utbildningen” hade vållat. (s. 4 f.)

⁹ Juristutbildningen inför 1990-talet, s. 10.

¹⁰ Arbetsgruppen medgav att deras syn på yrkespremissen som ledmotiv var ”något karikera[d]”, men den är genomtänkt, välartikulerad och som ett dokument i tiden förtjänar den att citeras i sin helhet: ”I tolkningen av [...] uppgiften [som yrkesutbildning] kan man starkt förenklat – och något karikerat – tala om två motsatta ambitioner: den *högre*, och den *lägre*. Den *lägre* ambitionen i fråga om yrkesinriktningen finns inte officiellt dokumenterad men spelar nog ändå en mer eller mindre medveten roll för utbildningen. Här ställs yrkesförberedelsen i motsats till den vetenskapliga och kritiska skollningen, den senare hålls för ”realistisk”. Flertalet studenter förmodas sakna intresse eller förutsättningar för mer vetenskapligt inriktad undervisning. ”Kritiskt tänkande” skulle bara komplicera tillvaron i framtida juristbefattningar utan utrymme för mer självständiga arbetsinsatser. Den lägre ambitionsgraden kombineras gärna med en ”reproduktiv kunskapsinhämtning” så att universitetsstudiet erhåller karaktären av ”snilleförtryckande läxläsning”. Inställningen torde väl söka sina rötter i den anonyma massundervisningen och examinationen med bristande kontakter mellan lärare och student. Införandet av fördjupningskurser och obligatoriskt examensarbete har förmodligen inneburit en positiv förändring.

Den *högre* ambitionen däremot [...].” (Ibid., s. 14.)

¹¹ Ibid., s. 11.

denterna ”fördjupade kunskaper och träning i juridisk metod.”¹² Uppsalas arbetsgrupp kunde därför påminna om, att ”det sedan länge [föreligger] en ”officiell” enighet om målen för juristutbildningen, framför allt när det gäller metodinriktningen.”¹³ De traditionella föreläsningarnas ”kunskapsförmedling” borde vidare, enligt Adlercreutz, tonas ned till förmån för seminarier med en praktiskt anpassad ”metodträning”,¹⁴ vad Uppsala sammanfattade som ”en successiv förändring mot aktivare studentmedverkan, även om”, som Arbetsgruppen underströk, ”åtskilligt ännu återstår.”¹⁵

Den logiska slutsatsen av en alltmer styrd och metodbaserad undervisning, var ett avskaffande av de sista resterna av en äldre studiefrihet till förmån för en närvaroplikt. Adlercreutz hade yttrat, att studenterna ”bör naturligtvis närvara förhållandevis regelbundet vid de olika undervisningstillfällena” för att säkerställa, ”att de verkligen deltar i undervisningen”, trots att lärarna var skeptiska och de studerande vid samtliga universitet ställde sig ”helt negativa till en undervisning som är genomgående obligatorisk.”¹⁶ Hennes rekommendation sökte att finna en balans: ”Den undervisning, som det för undervisningen ansvariga organet efter förslag från kursansvarig lärare bedömer vara av väsentlig betydelse för förståelsen av en kurs bör vara obligatorisk; övrig undervisning frivillig.”¹⁷ När Uppsala sjösatte sin juristutbildning år 1992 blev all undervisning, utom det fåtal föreläsningar som befanns motiverade, obligatorisk och kollektiv, i form av grupparbeten, under hot om straffuppgift vid frånvaro eller rent av förvägran att skriva tentamen.¹⁸

Signifikativt för den alltmer praktiska syn, som tog sig så tydligt uttryck hos Adlercreutz, och som Uppsala förde vidare, var det definitiva uppgivandet av två målsättningar under efterkrigstiden. Den ena gällde samhälls- och beteendevetenskapliga inslag i utbildningen. Här

¹² Utvärdering av juristlinjen, s. 76.

¹³ Juristutbildningen inför 1990-talet, s. 11.

¹⁴ Utvärdering av juristlinjen, s. 71.

¹⁵ Juristutbildningen inför 1990-talet, s. 10.

¹⁶ Utvärdering av juristlinjen, s. 71 f.

¹⁷ Ibid., s. 76.

¹⁸ Det fanns kritiker till det alltmer skolmässiga. Professorn i allmän rättslära, sedermera rektorn vid Uppsala universitet, Stig Strömholm, var en av dem, som redan år 1977 kritiserade utbildningens alltmer ”utpräglat skolmässiga former.” (*Stig Strömholm*, ”En ny juristutbildning vid ett nytt universitet”, *Svensk Juristtidning* 1977, s. 501.) Han öndgjorde sig även över kraven på effektivisering (ibid., s. 504), vilket med tiden kom att allt oftare heta genomströmning. Produktansvar är ett annat ord som anmäler sig.

hade en skeptisk inställning slagit rot. Adlercreutz hade betraktat det som "mycket svårt att komma med förslag till konkreta åtgärder som verkligen skulle säkerställa samhällsvetenskapliga och beteendevetenskapliga inslag i utbildningen", och tänkte sig i stället att man kunde "ge förslag till en utformning av utbildningen på juristlinjen som underlättar införandet av dessa inslag."¹⁹ Uppsalas arbetsgrupp övergav projektet helt. Nästa fråga gällde det mer än sekelgamla önskemålet om en särskild praktik vid domstol alternativt ett särskilt praktiskt kursmoment vid universitetet. Adlercreutz avvisade denna tanke på ett särskilt moment, till förmån för integrering i den ordinarie kursundervisningen, för att "inom ramen för de teoretiska kurserna träna de studerande i praktisk juridisk arbetsmetod." Orsaken var historisk: "Numera anses den direkta utbildningen endast omfatta den teoretiska delen och detta har givetvis fört med sig krav på praktikinslag i utbildningen."²⁰ Det medvetna offrandet av en äldre önskan om en tydligare åtskillnad mellan teori och praktik betraktade Uppsalas arbetsgrupp i sin tur inte som en eftergift för arbetsmarknaden, utan tvärtom som en del av "[d]en *högre* ambitionen", som i fråga om yrkesinriktningen skulle "förena *god* yrkesförberedelse med en vetenskaplig inriktning av utbildningen."²¹

Låt mig sammanfatta. Avregleringen av de juridiska studierna resulterade i att Uppsala år 1992 kunde sjösätta den studieordning som alltså gäller i dag. Uppsalas arbetsgrupp tog intryck av enmansutredaren Karin Adlercreutz utvärdering från 1985 och följde upp denna med vissa särskilda tillägg, främst ibland dem den problembaserade inriktningen samt omdanandet och avskaffandet av kursen i rättshistoria. Uppsalas nya juridiska studieordning kan med rätta betraktas som nydanande och reformatoriskt genomtänkt, men knappast som radikal.²² Adlercreutz

¹⁹ Utvärdering av juristlinjen, s. 74.

²⁰ *Ibid.*, s. 75. För efterkrigstidens alljämt relevanta syn på relation mellan praktik och teori, hänvisas särskilt till *Knut Rodhe*, "Praktiska kursen för juris kandidatexamen", *Svensk Juristtidning* 1946, s. 722–725 samt, för särskilda uttalanden kring relationen teori-praktik, *Per Olof Ekelöf*, "Reflexioner över den juridiska universitetsundervisningen", *Svensk Juristtidning* 1945, s. 350; *Ibid.*, "Den juridiska vetenskapens ställning och de juridiska studiernas anordning i Sverige", *Svensk Juristtidning* 1945, s. 787 f.; *Ibid.*, "Den svenska juristutbildningen i stöpsleven", *Tidsskrift för Rättsvetenskap* 1953, s. 359, 365 och 378.

²¹ Juristutbildningen inför 1990-talet, s. 14. Vad som avsågs med "vetenskaplig inriktning på utbildningen" framgår inte av arbetsgruppens förslag.

²² Det är snarare den statliga avregleringen i sig som framstår som radikal, om än avreglering låg i tiden. Att släppa en statsbärande juristutbildning fri, om än inom givna ramar, framstår i efterhand som vågat.

enmansutredning och Arbetsgruppens i Uppsala förslag låg i tiden. Den tydligaste nydaningen år 1992 kunde sägas gälla Uppsalas pedagogiska helhetsgrepp. Arbetsgruppen biföll 1958 och 1978 års innovationer i form av examensarbete och fördjupningskurser, samtidigt som den förde utbildningen mot en mer uttalat avnämartillvänd yrkesutbildningsprofil, med en skolmässigare undervisning, präglad av allt svagare läro- och studiefriheter, obligatorisk närvaro, grupparbeten och styrt studium och en tydligare praktisk, verklighetsanknuten och problembaserad undervisning. Praktisk juridisk metod blev främsta ledmotiv, medan 1968 års intresse för inslag av ickejuridik, främst i form av samhälls- och beteendevetenskap, inte fanns kvar. Symptomatiskt nog fasades rättssociologin sakta men säkert ut så att den inte fanns kvar när studieordningen stod redo att sjösättas.

Det ämne som skulle erfara den största förändringen var rättshistorien, när Uppsalafakulteten tog ett pedagogisk helhetsgrepp. Omvärdering låg i tiden, men varthän? Rättshistoria hade aldrig förmått att hävda sin existens med samma självklarhet som de positiva ämnena. Professorn i processrätt i Lund, Peter Westberg, sammanfattade år 1997 sitt intryck av de svenska rättshistorikerna, med ”att [de måst] hoppa från tuva till tuva för att visa att de finns, väcka uppmärksamhet och be om lov att få existera”.²³ Med skapandet av en problembaserad och praktiskt nyttig juridisk omvärldsorientering gavs äntligen fakultetens rättshistoriker fastare mark under fötterna, om än det skulle ske på deras ämnes bekostnad. Som följer.

3. *Uppsalas nya juristutbildning och omvärderingen av rättshistorien.* Kurser följer av utbildningen. Med 1992 års studieordning gällde en förstärkt praktisk teori utifrån problemorientering och praktisk juridisk metod. Studentens aktivare medverkan skulle ske inom ramen för en skolmässig seminarieverksamhet med basgrupper, närvaroplikt, skriftlig och muntlig framställning och tydligare återkoppling. Till detta kom att intresset för ickejuridisk kunskap var, om inte obefintligt, så svagt och på ett principiellt plan relegerat till den privata sfären. Den omvärdering och omorientering av de två resterande hjälpvetenskaperna, rättshistoria och rättssociologi, som följde, resulterade i att de avskaffades. Nu gällde

²³ Peter Westberg, ”Rättshistoria – ett marginaliserat ämne? Några synpunkter på juristutbildningen och ämnet rättshistoria”, i: Kjell Å. Modéer (red.), *Rättshistoria i förändring. Olinska stiftelsen 50 år. Ett internationellt symposium i Stockholm den 19–21 november 1997*, Lund 2002, s. 107.

perspektiv och problematisering i stället för propedeutik och bildningskunskap, samt en tydligare koppling till praktisk juridisk metod.

Den kurs i svensk rättshistoria, mot en romerskrättslig europeisk bakgrund, som fakulteten i Uppsala lämnade bakom sig, hörde till 1978 års studieordning. Den hade fyllt en huvudsakligen propedeutisk och inledande funktion, och omfattade ”de svenska rättskällornas och det svenska statsskickets historia samt, med tyngdpunkten lagd på utvecklingen fr.o.m. 1734 års lag, den svenska civilrättens, straffrättens och processrättens historia”. Kursen skulle även ge ”en överblick över den romerska rättens historia och dess inverkan på den svenska rätten och vissa huvuddrag av den allmänna rättsutvecklingen i kulturländerna.”²⁴ Det propedeutiska syftet tog sig uttryck i tanken, att förbereda studiet av den positiva rätten, och då i synnerhet statsrätten, där kursen kunde ge ”den historiska bakgrunden till det nuvarande statsskicket och politiska livet.”²⁵ Till detta kom det ”pedagogiskt riktig[a]” i att förstå den gällande rätten i historisk belysning samt bereda en ”förståelse för rättssystemets uppbyggnad och funktion.” De studerande skulle på ett tidigt stadium kunna sätta in rätten ”i sitt internationella sammanhang” samt göras ”uppmärksamma på samspelet mellan samhällsutveckling och rättsutveckling.”²⁶ Det var mycket som skulle hinnas med, i synnerhet med efterkrigstidens sammantagna halvering av tiden,²⁷ vilket föranledde klagomål från ämnesföreträdare, bland annat Uppsalas Gösta Hasselberg.²⁸

²⁴ Högskoleutbildning. Juristlinje, Förvaltningslinje, Social linje. Betänkande av 1968 års utbildningsutredning, SOU 1973:59, s. 32.

²⁵ Ibid., s. 113. Se även 1949 års kommitté: ”Ämnena rättshistoria och romersk rätt ha betydelse främst som förberedande och allmänbildande ämnen.” (Juridisk och samhällsvetenskaplig utbildning, I. Betänkande av 1949 års kommitté för den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen, SOU 1953:15, s. 100 f.)

²⁶ Ibid., s. 122, 121.

²⁷ U 68 motiverade tidsbesparingen med en ”förskjutning av studiernas inriktning från ett studium av de särskilda rättsliga institutens historia mot de större utvecklingslinjerna” eftersom ett instituthistoriskt studium ej längre ansågs angeläget. (SOU 1973: 59, s. 122.) Adlercreutz kunde i sin utvärdering konstatera, att ämnesföreträdarna upplevt svårigheter, ”att få in allt det stoff som enligt deras uppfattning bör vara med i en kurs i rättshistoria” på den korta tid som gavs dem. (Utvärdering av juristlinjen, s. 23.)

²⁸ Gösta Hasselberg, ”Undervisning i rättshistoria i Sverige”, i: Kjell Å. Modéer (red.), Rättshistoriska studier. Sjätte bandet, Stockholm 1979, s. 232; Gösta Hasselberg, ”Rättshistoria med romersk rätt”, i: Gösta Hasselberg (red.), Juridiska fakulteten vid Uppsala universitet, Stockholm 1976, s. 62 f.

Den rättshistoriska kursen enligt 1978 års studieordning blev den mest kortlivade i ämnets historia. En starkt bidragande orsak var den alltmer skeptiska syn på värdet av rättshistorisk kunskap för en praktisk jurist. Ämnet hade sedan i synnerhet efterkrigstiden haft sina kritiker,²⁹ men under 1980-talet anslöt sig även två av de tre svenska professorerna i rättshistoria, Claes Peterson i Stockholm och Rolf Nygren i Uppsala.³⁰ Det utgående sjuttioalets ämnesföreläsare vid de juridiska fakulteterna hade stått enade i försvaret om ämnet.³¹ Nu var två av dem rörande eniga om dess avskaffande. Historikern Nygren betraktade det obligatoriska studiet av rättshistoria som ”principiellt fel” och förklarade, att ”[r]ättshistorien tynade bort som en meningsfull del av systemet, därför att rättsordningen inte behövde legitimeras på annat sätt än genom den konstitutionellt accepterade lagtagningsprocessen som sådan”, varmed ämnet ”sköts [...] bort till utbildnings periferi.”³² Juristen Peterson ställde å

²⁹ 1949 års kommitté avvisade den allmänna kritiken, men yttrade att undervisningen ägnades för mycket detaljer, ”som ej förtjäna annat namn än antikviteter eller kuriositeter.” (SOU 1953:15, s. 86.)

³⁰ I vart fall om man får tro deras tillbakablickar vid det internationella symposiet år 1997, ”Rättshistoria i förändring”, till minne av Olinska stiftelsen 50 år. Det finns inte mycket kritik av den äldre kursen på pränt från ansvariga professorer under det utgående 1980-talet. Petersons och Nygrens förmedlade minnesbilder av ett äldre studium vid 1997 års olinska möte, framstår emellertid som sällsynt, och otvetydigt, negativa.

³¹ Erik Anners, Petersons föregångare i Stockholm, försvarade inför 1978 års studieordning ämnet framgångsrikt inför fakulteter, sektioner och myndigheter och universitet. (*Erik Anners*, ”Rättshistorien – en vetenskap i kris?”, Svensk Juristtidning 1979, s. 568 ff.)

Anners hörde till en äldre syn på ämnets vetenskapliga grund, som i rättshistoria såg såväl rättsvetenskap som historievetenskap. (*Erik Anners*, ”Rättshistoria – rättsvetenskap och historievetenskap”, i: Rättshistoriska studier tillägnade Gösta Hasselberg. Vid hans avgång från ämbetet den 30 juni 1976, red. Kjell Å. Modéer, Lund 1977, s. 1–18.) Några år därefter avskaffade Peterson just det ämne, som Anners försvarat, utifrån en uppdaterad vetenskapssyn: ”[d]et övriga – rättens historia – skall överlämnas till historiker/specialister” (Claes Peterson, ”Genom rättshistorien utöver rättshistorien’. Ett inlägg i diskussionen om rättshistorieämnets uppgift i juristutbildningen” i: Kjell Å. Modéer (red.) Rättshistoria i förändring. Olinska stiftelsen 50 år. Ett internationellt symposium i Stockholm den 19–21 november 1997, Lund 2002, s. 55). Peterson biföll därmed historikerna Hasselbergs, Sjöholms och Nygrens historievetenskapliga kritik till fullo, en enastående helomvändning från Stockholms håll.

³² *Rolf Nygren*, ”Rättshistoria och samhällsförändring. Ett pedagogiskt perspektiv”, i: Kjell Å. Modéer (red.), Rättshistoria i förändring. Olinska stiftelsen 50 år. Ett internationellt symposium i Stockholm den 19–21 november 1997, Lund 2002, s. 75 f. Professorn i civilrätt i Stockholm och Uppsala, sedermera justitierådet, Bertil Bengtsson, yttrade vid samma symposium, att han ”verkligen mycket motvilligt” erkände, ”att kanske den prak-

sin sida den retoriska frågan, varför man skulle ”ta upp tid med att läsa en helt tillbakablickande historiekurs som uppenbarligen inte hade någon relevans för det träffade yrkesvalet?”³³ Med en så tydlig ämnesintern kritik bereddes vägen för ett avskaffande på ett särskilt sätt.

Två frågor av särskild betydelse för rättshistorieämnet anmälde sig för Uppsalas arbetsgrupp. Den första gällde avskaffandet av den juridiska introduktionskurs av propedeutisk karaktär, som inlett fackstudierna i juridik sedan införandet av 1904 års stadga. Ämnet rättshistoria hade förlagts i anslutning till denna kurs,³⁴ och betraktades alltjämt enligt 1978 års studieordning som en del av den inledande propedeutiken, med den förändringen att den fått sällskap av rättssociologi och Rätt och samhälle. Vad skulle Uppsala göra med dessa propedeutiska kurser? I den mån

tiska nyttan av djupare rättshistoriska kunskaper däremot är ganska begränsad”. (*Bertil Bengtsson*, ”Rättshistorieämnet och fastighetsrätten”, i: Kjell Å. Modéer (red.), *Rättshistoria i förändring*. Olinska stiftelsen 50 år. Ett internationellt symposium i Stockholm den 19–21 november 1997, Lund 2002, s. 94.)

Det förtjänar att göra läsaren uppmärksam på, att Uppsalas kurs i ”rättshistoria” åren 1992–2018 inte i något hänseende figurerade inom ramen för Rolf Nygrens föredrag. Han pläderade i stället för en diametralt annorlunda undervisning i rättshistoria, i anslutning till föregångaren Gösta Hasselbergs vision från 1969. (*Gösta Hasselberg*, ”Rättshistoriens dilemma”, i: Åke Holmbäck på 80-årsdagen den 16 april 1969 med tacksamhet och uppskattning. *Rättshistoriska studier*. Tredje bandet, red. Gerhard Hafström och Kjell Å. Modéer, Lund 1969, s. 298–303; För hänvisning, se *Nygren*, 2002, s. 68.) Till detta kommer att hans anförande inte ger något stöd för att rättshistorisk undervisning i någon form borde utgöra tvångskunskap. Nygren undvek spörsmålet och nöjde sig med att ställa kollegerna mot väggen: ”Varför tveka att på allvar ge sig i kast med den rättshistoria som låter sig anas i denna sociala, ekonomiska, kulturella och globala röra, än mindre ta upp förändringen i den juridiska undervisningen!” Han efterfrågade en tydligare förståelse bland jurister för ”den roll rättens och rättens aktörer spelade i den stora sociala förändringsprocessen” som ”ett perspektiv på den juridiska professionen som jurister inte gärna diskuterar”, med en hänvisning till denna kunskaps ”samhällsrelevan[s]”. (*Nygren*, 2002, s. 80.)

³³ *Peterson*, 2002, s. 53. För bakgrunden till införandet av rättsgenetik i Stockholm, se även *Claes Peterson*, ”Rechtsgeschichte als akademische Disziplin in Schweden: universitätspolitische und wissenschaftstheoretische Reflexionen”, i: *La storiografica giuridica scandinava. Atti dell'incontro di studio Firenze 22–23 maggio 1987*, Firenze 1988; samt i: *Rechtsgeschichte und Theoretische Dimension. Forschungsbeiträge eines rechtshistorischen Seminars in Stockholm im November 1986*, Lund 1990.

³⁴ Universitetskommitténs betänkande. 1. Juridiska examina, Stockholm, 1903, s. 44, 89 f.

någon av kunskapsarterna skulle bibehållas, med särskild blick på rätts-historien, hade fakulteten att ta ställning till frågan, om studiet borde ske sammanhållet, som en särskild kurs, eller lämpligare splittras upp, för att integreras med de positivrättsliga ämnena? Ett andra spørsmål gällde frågan hur integrationen av en tidigare propedeutisk ickejuridisk kunskap med en juridisk skulle verkställas. I det följande tar diskussionen sikte på den propedeutiska rätthistoriska kunskapens öde. Till rättssociologin och kursen Rätt och samhälle återkommer diskussionen.

Den första frågan har ställts flertalet gånger under historien, och sammanfattades väl av Gösta Hasselbergs tillbakablickande artikel om den rätthistoriska undervisningen från 1979: "Stor skepsis uttalades från en del håll om värdet av rätthistoriska studier över huvud taget för juristutbildningen, och röster höjdes för att ämnet helt skulle avskaffas. I den mån vissa rätthistoriska kunskaper möjligen skulle kunna visa sig erforderliga, kunde – ansåg man – sådana lämpligen meddelas i form av korta introduktioner i samband med undervisningen i olika positivrättsliga ämnen."³⁵ Sammanhållet eller uppsplittrat, med andra ord. Hur resonerade Uppsala inför reformen?

Professorn i civilrätt, Torgny Håstad, yttrade sig år 1987 för att de "rättsteoretiskt inriktade kurserna" skulle ingå i en sammanhållen kurs, "för att undvika splittring och för att underlätta fördjupning."³⁶ Denna synpunkt landade i Arbetsgruppens skrift från 1989, vars förslag ledde till skapandet av den sammanhållna och avslutande kurs, som benämndes komparativ rätthistoria och som här benämns juridisk omvärldsorientering. Ett decennium senare intog Håstad emellertid den motsatta ståndpunkten, förvisso ur ett forskningsperspektiv, vad gällde komparativ rätt samt EG-rätt, nämligen att den "övervägande meningen [har] varit att det bästa är om varje forskare komparerar och beaktar EG-rätten inom sitt område, medan den internationella privat- och processrätten är ett ämne för sig."³⁷ Åsikterna måste inte förstås som oförlikneliga, givet att de tar sikte på skilda år och skilda kunskapsarter, men nog må det sägas, att den uppkomna diskrepansen svårligen låter sig motiveras, ur ett praktiskt-juridiskt perspektiv.

³⁵ Gösta Hasselberg, "Undervisning i rätthistoria i Sverige", i: Rätthistoriska studier. Sjätte bandet, red. Kjell Å. Modéer, Stockholm 1979, s. 232 f.

³⁶ Torgny Håstad, verksamhetsberättelse 1986/87. Juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet, i: Juristutbildningen inför 1990-talet, s. 9.

³⁷ Torgny Håstad, "Juridiska fakulteten 1989–1996", i: Uppsala universitet inför 2000-talet. Festskrift till Stig Strömholm, Uppsala 1997, s. 233.

Utgångspunkten är att den kunskap som behövdes åren 1987 och 1997 för förståelsen av Håstads civilrätt, måste förmodas ha kunnat förmedlas av honom själv, inom ramen för den egna professuren. Men vad avsågs då med att viss kunskap, exempelvis rätthistorisk, skulle förmedlas särskilt, i en för detta syfte särskild och sammanhållen kurs, medan övrig nödvändig kunskap för förståelsen av den positiva rätten, och för studentens yrkesförberedelse, exempelvis komparativ rätt och EG-rätt, skulle förmedlas integrerat av ämnesföreläsarna av de särskilda positiva ämnena? Logiken går inte ihop. Det gör inte det sagda med verkligheten heller. Det blev nämligen inte som det sades. Eller sägs. Skenet bedrog. Det bedrar alltjämt. Låt oss därför ta några steg tillbaka, till de utredningar som haft att uttala sig i frågan.

UKÄ tog upp det första spørsmålet i sammanhang med kritiken mot ämnet i sitt betänkande från 1976 och medgav, att vad ”gäller rättshistorien har det i debatten ibland från vissa håll uttryckts en stor skepsis mot ämnets betydelse för de fortsatta juridiska studierna och där man inte varit rent negativ har man åtminstone velat spjälka upp de rättshistoriska studierna och låta stoffet föras till det positivrättsliga studiet i form av en historisk introduktion till varje ämne.”³⁸ UKÄ följde emellertid U 68:s rekommendation, att behålla rättshistoria som särskild kurs,³⁹ inför fastställandet av 1978 års studieordning. U 68 hade i sin tur ärvt försvaret av ämnet, med ett medgivande om problemet med ett särskilt studium, från 1949 års kommitté.⁴⁰ 1949 års kommitté hade, föga förvånande, tagit över frågan från 1933 års kommittés betänkande från 1937, där rättshistoriens ställning försvarades som ”särskilt examensämne”, utifrån tanken om ett slags kompetensfråga, som fordrade historisk expertkunskap inom ramen för en juridisk allmänbildning, med en följdriktig fakultetsintern arbetsfördelning.⁴¹ Saken synes ha hävd.

³⁸ En ny juristutbildning. Förslag till utbildningsplan med kommentarer, UKÄ-rapport nr 4 1976, s. 27.

³⁹ SOU 1973:59, s. 121.

⁴⁰ SOU 1953:15, s. 101.

⁴¹ Konsekvensen av ett i början av 1930-talet på det stora hela avslutat lagstiftningsarbete för att revidera balkarna i 1734 års lag, var, att en i äldre juridisk undervisning tydligare historisk dimension kommit att betyda mindre för förståelsen av gällande rätt. Motiveringen för rättshistorieämnets bibehållande återspeglar denna rättsutveckling: ”Med den nuvarande starka specialiseringen inom de särskilda vetenskapsgrenarna är det ej möjligt för en professor, som skall svara för en del av den gällande rätten med dess mängd av detaljstadganden, att därjämte förskaffa sig en överblick över utvecklingen på hela rätts-

Likväl har uppsplittring av rättshistorien på de skilda positiva ämnena haft juridiska skäl för sig, och även av hävd utgjort en självklar utgångspunkt inom vissa positivrättsliga discipliner. Som 1933 års kommitté påpekade, hade den ”rättshistoriska utvecklingen inom vissa juridiska discipliner [statsrätt, förvaltningsrätt] av gammalt behandlats i samband med studiet av den gällande rätten på respektive områden”,⁴² och något hinder mot att ämnet sköttes i enlighet även inom andra discipliner kan inte sägas ha förelegat. Det förtjänar även att påminna läsaren om, att den juridiska kunskapsmassan med tiden blev så omfattande, att 1970-talets rättshistoriker, som visade sig skiljaktiga i mångt, var eniga om det omöjliga i att äga någon rimlig rättshistorisk expertkunskap över de skilda rättsliga disciplinerna.⁴³

1949 års kommitté medgav, att ur ”olika synpunkter skulle det [...] te sig naturligare och vara mera rationellt att framställningen av de rättsliga institutens historia sker i samband med de ämnen till vilka de hör.”⁴⁴ Detta är god juridik, medan en särskild kurs inte alltid är god juridik. När det särskilda inte längre äger bärkraft, avskaffar man det. Det var vad Uppsala gjorde i avregleringens kölvatten. Den kurs som jag, och andra med mig, har undervisat i under åren 1992–2018, innehöll inget av den rättshistoriska undervisning, som samtliga betänkanden mellan 1937 och 1985 bedyrat vara av sådan betydelse, att den överlevt som särskild och sammanhållen kurs. Inget. Den innehöll därmed inte heller något

området. Det måste då vara av stor betydelse, att åtminstone *en* av fakultetens medlemmar har möjlighet och även skyldighet att lämna en på historisk metod grundad framställning av utvecklingen inom rättens hela sammanhängande område och jämväl har förutsättningar att härvid beakta sambandet mellan rättsutvecklingen och utvecklingen inom kulturens övriga grenar.

Av denna beredningens ståndpunkt följer *dels* att rättshistorien icke bör omhändervävas av någon av de professorer, vilka skola svara för delar av den gällande rätten, *dels* ock att det måste anses principiellt riktigt att låta ämnet omfatta de historiska delarna av samtliga de ämnen, som behandla den gällande rätten.” (Universitetsberedningen, Utredning i fråga om universitetens verksamhet och organisation, SOU 1937:36, s. 70.)

⁴² Ibid.

⁴³ Erik Anners, ”Rättshistoria – rättsvetenskap och historietvetenskap”, i: Kjell Å. Modéer (red.), Rättshistoriska studier tillägnade Gösta Hasselberg. Vid hans avgång från ämbetet den 30 juni 1976, Lund 1977, s. 14; Modéer, 1979 s. 572; Elsa Sjöholm, Anmälan av Rättshistoriska studier tillägnade Gösta Hasselberg vid hans avgång från ämbetet den 30 juni 1976, Svensk Juristtidning 1979, s. 58; Elsa Sjöholm, ”Rättshistoriens framtida roll – en replik”, Svensk Juristtidning 1980, s. 76.

⁴⁴ SOU 1953:15, s. 101.

av den kunskap, som Håstad och Uppsalas arbetsgrupp åren 1987–1990 antydde skulle behållas såsom särskild och sammanhållen kurs.⁴⁵

Det kan göras gällande, att den juridiska undervisningens utveckling mot ökad specialisering och differentiering mer än något annat bidrog till beslutet i Uppsala, att avskaffa den rättshistoriska undervisningen år 1992. Det går samtidigt inte att förneka det ”naturliga” och ”rationella” i en juridisk undervisning, som utgår från ”att framställningen av de rättsliga institutens historia sker i samband med de ämnen till vilka de höra”, för att tala med 1949 års kommitté. Någon tydlig bevekelsegrund, bland dessa eller andra, för fakultetens avskaffande av ett särskilt rättshistoriskt studium låter sig inte fastställas, i brist på belägg. Men faktum är ostridigt. Det blev hos ”de ämnen till vilka [den historiska kunskapen] höra” som den historiska kunskapen i och med 1992 års studieordning rent faktiskt hamnade, eftersom denna historiska kunskap avvecklades från Uppsalas nyskapade kurs i juridisk omvärldsorientering år 1992, för att inte återvända.

Reformen fick påtagliga konsekvenser för Uppsalas rättshistoriker, med kursföreståndare Carl Gustaf Spangenberg i spetsen. De hade hädanefter att undervisa i juridisk omvärldsorientering, vilket var något annat än hävdvunnen rättshistoria. Givet att de bistått fakulteten med förändringen, i synnerhet Spangenberg, som i egenskap av studierektor hade varit drivande, torde förändringen för dem ha inneburit en lättnad. Men hur drabbades lärarna inom de positivrättsliga ämnena, som i och med avskaffandet av den särskilda kursen fick den avskaffade, men enligt fakulteten uttryckligen behövliga, rättshistoriska kunskapen dumpad på sina bord? Avskaffandet av den rättshistoriska undervisningen, till förmån för rättsgenetik i Stockholm eller för juridisk omvärldsorientering i Uppsala, hade ju inget med den traditionella rättshistoriska kunskapens i sig förlorade relevans att göra. Är kunskap relevant, undervisar man i den. Om ej, ej. Det säger sig självt, att i den mån en kunskap är relevant, eller rent av nödvändig, för förståelsen av den positiva rätten, även om den är ickejuridisk till sin art, har den som undervisar i positiv rätt att förmedla

⁴⁵ Läroboken i rättshistoria, särskilt framtagen för 1978 års studieordning, och som i dag finns i en femte upplaga, *Göran Inger*, *Svensk rättshistoria*, 5 uppl., Stockholm 2011, fanns kvar som rekommenderad litteratur till sommaren 2000. Under mina år som lärare, 1996–2000, erfor vi inte att någon student hade läst boken. Spangenberg tog därefter bort hänvisningen.

denna kunskap.⁴⁶ Det som ej längre var relevant var tanken om en särskild och sammanhållen kurs i rättshistoria. I och med 1992 års studieordning fick de positivrättsliga ämnena därför plocka upp resterna av behövlig historisk inledning eller propedeutik samt eventuell historisk fördjupning.

Det väsentliga med avskaffandet av den traditionella kursen i rättshistoria i Uppsala blev alltså, att det ställde kollegiet inför ett nytt scenario, där en äldre debatt för eller emot uppsplittring gjordes irrelevant. Fakulteten skapade i och med den nya studieordningen en ny kurs i juridisk omvärldsorientering, som alltså benämndes rättshistoria, men som tömdes på den rättshistoriska kunskap, man bedyrat vara nödvändig. Det föll således efter reformerna *de facto* på Uppsalas positivrättsliga företrädarens ansvar, att granska vilka de "olika synpunkter" kunde vara, som tedde sig "naturligare och [...] mera rationell[a]", att förmedla inom ramen för deras undervisning.⁴⁷ Tanken om uppsplittring hade återvänt, om än den tagit sig in genom bakhjulet, eftersom det var rättshistorikerna själva, i fullt samförstånd med Håstad och Uppsalas arbetsgrupp, snarare än någon kommitté, som i kölvattnet av avregleringen verkställde den särskilda rättshistoriska undervisningens avskaffande.

Det andra spørsmålet gällde frågan hur en juridisk kunskap skulle förhålla sig till en ickejuridisk, i fall av integration. Integreringens metodologiska logik kan avhandlas i all korthet, med en hänvisning till U 68:s betänkande. Det gällde vid en integrering av ickejuridisk kunskap, enligt U 68, att "sambanden med rättssystemet betonas för att kunskaperna skall bli så användbara som möjligt."⁴⁸ I denna integreringspremiss framträdde det problematiska med ickejuridisk kunskap för dess egen skull,

⁴⁶ Denna tanke uttalades av domaren, advokaten, publicisten och justitieombudsmannen Sven Lorens Theorell år 1859, i skriften *Idéer till en Universitets-reform i helt annan riktning*, än som för den Juridiska Fakultetens utbildning blifvit å bane bragt. (*Anonym*, *Idéer till en Universitets-reform i helt annan riktning*, än som för den Juridiska Fakultetens utbildning blifvit å bane bragt, Stockholm 1859, s. 12, 15.) Professorn i civilrätt i Uppsala och Stockholm, och tidigare professorn i rättshistoria och romersk rätt i Lund, Alfred Ossian Winroth, utgick ett halvsekel senare från en liknande tanke i sin syn på den juridiska undervisningen. (*Professor Winroth*, *Rättsväsende och juridisk utbildning*, Installationsföreläsning den 1 februari 1906, Uppsala 1906, s. 27.)

⁴⁷ SOU 1953:15, s. 101.

⁴⁸ Högskoleutbildning. Juristlinje, Förvaltningslinje, Social linje. Betänkande av 1968 års utbildningsutredning, SOU 1973:59, s. 81. Betonas bör ordet "användbara".

En intressant aspekt kring dessa uttalanden är, att U 68 därmed kunde sägas ha implicit klargjort vad juridik var, eftersom juridik tilläts att i integreringen med ickejuridisk framträda med hjälp av ickejuridik som kontrastmedel.

eftersom, "[d]et är i sitt juridiska sammanhang [ickejuridisk kunskap] är relevant för juristens yrkesverksamhet."⁴⁹ Slutsatsen blev att ickejuridiken skulle underkastas "den specifika juridiska arbetsmetoden,"⁵⁰ snarare än någon historisk eller annan ickejuridisk metod. U 68 besvarade även frågan, i vad mån ickejuridisk kunskap skulle ges särskilt eller integrerat, med ett principiellt hållet uttalande, nämligen att "ickejuridiskt stoff bör i första hand ges i samma kurser som det juridiska stoffet."⁵¹ Det ålåg således företrädaren för det enskilda positivrättsliga ämnet att, för ämnets riktigare förståelse, beakta ickejuridikens relevans. Integrering, med andra ord. Omvänt, för den ickejuridiska kunskapen gällde vid en integrering med positiv rätt uppsplittring som huvudregel. Att U 68 avvek ifrån denna hållning, vad gällde bibehållandet av en särskild, och sammanhållen, kurs i rättshistoria, framstår således som inkonsekvent. Konsekvent hade varit, att avskaffa kursen i rättshistoria. Det är med frågan om ickejuridisk kunskap, som med det mesta, att med tiden tar en inneboende logik ut sin rätt. Det föll på Uppsalas arbetsgrupp, att år 1989 styra upp det hela och räta ut U 68:s frågetecken i frågan. Med 1992 års studieordning var så den särskilda kursen i rättshistoria äntligen avskaffad.

Vad sedan gäller de två inslag, som 1970-talets utredningar lyfte fram och som Adlercreutz hade att särskilt utvärdera, nämligen den för 1978 års studieordning nyskapade kursen Rätt och samhälle samt rättssociologin, som sammanfördes med rättshistorien i samma studieordning, finner man en oväntad utveckling. Tanken med Rätt och samhälle var att på ett tidigt stadium erbjuda ett propedeutiskt studium som även kunde vara perspektivgivande. Som UKÄ uttryckte saken inför 1978 års studieordning, var det "önskvärt att man redan i början av studierna låter de studerande konfronteras med aktuella samhällsproblem, där frågan om rättsordningens plats i en vidare social ram ställs på sin spets. Den tematiska kursen Rätt och samhälle [...] är avsedd att ge möjlighet till en sådan konfrontation."⁵² U 68 lyfte i sin tur fram rättssociologin såsom det ämne som kunde "stimulera förmågan till kritiska och okonventionella infallsvinklar mot rättsliga fenomen."⁵³ Till skillnad från rättshistorien,

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid., s. 78.

⁵¹ Ibid., s. 112.

⁵² En ny juristutbildning, s. 25.

⁵³ SOU 1973:59, s. 81.

ägde inte rättssociologin någon hävdvunnen ställning inom svensk juristutbildning. Dess betydelse för U 68 kan helt tillskrivas tanken med samhällsvetenskapliga eller sociologiska inslag, där ämnet, enligt Adlercreutz, ansågs bereda den studerande ”kunskaper och diskussioner om samhällsvetenskapliga aspekter och synsätt”,⁵⁴ för att, som U 68 uttryckte det, förstå ”allmänna samhälleliga förhållanden” och de ”ofta omfattande samhälleliga konsekvenser och avgörande betydelse för enskilda människors eller grupperns levnadsvillkor” som ”juristers verksamhet” medförde.⁵⁵ Till detta kom kunskap om ”orsaksanalys och konsekvensdiskussioner”, enligt Adlercreutz tänkta att bereda studierna ”ett större sammanhang”.⁵⁶ Yttrandet var taget från U 68:s önskan att rättssociologiska studier skulle fostra studenten att ”betrakta rättsliga företeelser från andra utgångspunkter än juridiska”, om än inom fackstudiernas givna ram: ”Målet skall vara juridiska kunskaper i ett större perspektiv.”⁵⁷ U 68 tog sikte på de förändringar i juridiskt beslutsfattande, som ”genom förändrad [och mer abstrakt] lagstiftningsteknik blivit mer konsekvensorienterat.”⁵⁸ Den förändrade juridik, som låg i tiden för U 68, bereddes därmed ett särskilt omnämnande i sammanhang med ickejuridisk kunskap.

Det propedeutiska studium i rättssociologi som skapades för 1978 års studieordning, och som animerades av ambitionen att låta det rättshistoriska stoffet ”så långt som möjligt integreras med den rättssociologiska undervisningen”, som kanslerämbetet uttryckte saken,⁵⁹ blev emellertid kortvarig. Ordningen kritiserades av såväl ämnesföreträdare som av studenter och när frågan landade på Adlercreutz skrivbord år 1985 var projektet i praktiken utdömt. Resultatet hade blivit, enligt Adlercreutz, ”en kurs med två skilda ämnesavsnitt, ett i rättshistoria och ett i rättssociologi”, till ringa nytta för endera.⁶⁰ Enligt henne var rättshistoria som ämne så viktigt, ”att det inte behöver legitimeras genom en sammankoppling med rättssociologi”,⁶¹ en fingervisning om att rättssociologin inte bara kunde, utan även skulle komma att, skiljas från rättshistorieämnet vid den efterföljande avregleringen. Likväl låg de särskilda omvärldsori-

⁵⁴ Utvärdering av juristlinjen, s. 16.

⁵⁵ SOU 1973:59, s. 79.

⁵⁶ Utvärdering av juristlinjen, s. 16.

⁵⁷ SOU 1973:59, s. 79.

⁵⁸ SOU 1973:59, s. 52.

⁵⁹ En ny juristutbildning, s. 28.

⁶⁰ Utvärdering av juristlinjen, UHÄ-rapport 1985:3, s. 15.

⁶¹ Utvärdering av juristlinjen, UHÄ-rapport 1985:3, s. 23.

enterande syftena hos rättssociologin och Rätt och samhälle tydligare i tiden än hos den etablerade, men alltmer överspelade, rätthistorien. De överlevde inte studieordningen, i formellt hänseende, men omvärldsorienteringen levde vidare som ledmotiv, vilket visade sig av långt större betydelse när den fördes till studiernas avslutande termin, med fokus på identitet, problemorientering och perspektiv.⁶²

Låt mig sammanfatta. Uppsala avskaffade i och med 1992 års studieordning den sedan sekel hävdvunna propedeutiska kursen i rätthistoria till förmån för en avslutande och perspektivgivande kurs i juridisk omvärldsorientering. Den äldre kursen i rätthistoria hörde ett äldre och överspelat juridiskt studium till. Kritiken mot kursen var hävdvunnen och saken avgjordes mer definitivt när även ett par av ämnesföreträdarna instämde i mycket av kritiken på 1980-talet. Den juridiska omvärldsorientering som Arbetsgruppen skapade i dess städ, torde ha inspirerats av de behov av att konfrontera studenterna med "aktuella samhällsproblem, där frågan om rättsordningens plats i en vidare social ram ställs på sin spets",⁶³ som hade föranlett inklusionen av sociologiska aspekter. Med ett innehållsligt och perspektivgivande fokus på problematisering, identitet och juridisk metod och med sin seminarieform med basgrupper och diskussionsfrågor, förmådde den att, på ett helt annat sätt än katederförmädd propedeutisk rätthistoria, motsvara den nya utbildningens problembaserade lärande. Studenterna hade att föra resonerande och värderande argument av dagsaktuell och rättspolitisk art och för detta syfte tonades kunskapen som sådan ned, till förmån för ett orienterande bruk av den. Den rätthistoriska kunskap, som därmed avvecklades, men som av fakulteten uttryckligen alltjämt betraktades som oundgänglig, fördes i sin tur över på de positivrättsliga ämnena, för att där integrerat med

⁶² Rätt och samhälle var ett kursansvar en i Lund nyligen tillträd Kjell Å. Modéer fann naturligt för en rätthistoriker att ta sig an, när det begav sig: "Det är [...] inte heller någon tillfällighet att professorer i rätthistoria engagerat sig för och tagit på sig ämnesföreståndarskapet för den nya projektorienterade kursen "Rätt och samhälle" i den nya juristutbildningen." (*Kjell Å. Modéer, "Rätthistoria, en juridisk disciplin – trots allt", Svensk Juristtidning 1979 s. 574.*) Att han tre decennier senare tillbakablickande kunde sammanfatta kursen som ett missriktat "utanförperspektiv", som "väljer att fokusera på rättens roll i samhället, dvs. ett rättssociologiskt perspektiv" (*Modéer, 2009 s. 341*), förtar inte rimligheten av ambitionen år 1978. Framför allt beredde den Modéer ett tvärvetenskapligt argument för hans eget ämnes överlevnad, det så hårt kritiserade rätthistorieämnet, och således ett möjligt nytt *raison d'être*, och det är i ett sådant ljus man i dag, från Uppsalas håll, har att se kursen.

⁶³ En ny juristutbildning, s. 25.

den positiva rätten beredas studenterna. Det slags frågor man i dag har att ställa till fakultetens ämnesföreträdare för att utvärdera reformen är följdriktiga. Låt oss därför ställa våra kursföreståndare mot väggen, för att se vilken respekt de visar 1992 års studieordning: Hur integrerar termin ett den konstitutionella historien i undervisningen om Regeringsformen? Vad får studenterna med sig av köprättens särskilda historia under den speciella kontraktsrätten på termin två? Hur det står till med undervisningen i processrättens och straffrättens historia på termin fyra, lär sig studenterna något alls om inkquisition och advokatskråets framväxt? Om rådbråkning och gatlopp? Hur är det med skatte- och bolagsrättens historia på termin fem? Samt förvaltningsrättens, folkrättens och den internationella privaträttens historieundervisning på termin sex? Och så vidare. Den av Uppsalafakultetens lärare som alltså anser rättshistorisk kunskap vara oundgänglig, får gärna räcka upp en hand.⁶⁴

4. *Juridisk omvärldsorientering, 1996–2009.* När jag den 1 april 1996 för första gången skulle undervisa kursen i juridisk omvärldsorientering, hade jag fördelen av att nyligen ha läst kursen. Min bakgrund som historiker var till viss hjälp, men framför allt hade jag stor glädje av mina studier i amerikansk konstitutionell rätt under mitt sista år på universitet i USA. Mina utbytesstudier vid juridiska fakulteter i Tyskland och Frankrike åren 1996–1998 gav mig sedan ytterligare erfarenheter och referenser för kursens omvärldsorienterande inriktning.

Studentens uppdrag var att förstå vad det innebar att vara svensk jurist, genom ett studium av ickesvensk juridik. Medlet till denna förståelse var att med en för syftet anpassad juridisk metod ställa frågor till det varierade materialet. Det ställdes inga andra förkunskapskrav på studenten, än att ha slutfört obligatoriet. Man hade läst sex terminer svensk juridik. Nu skulle man förstå vad svensk juridik inte var, genom att konfronteras med en främmande kunskap. Kontrastverkan!

Problematisering var kursens ledande pedagogiska motiv, helt i enlighet med utbildningens problembaserade inläring. Lärarens kompetens, i frånvaro av någon behövlig specifik juridisk hjälpvetenskaplig kunskap, landade *de facto* i förmågan att leda ett problemorienterande seminarium, med en tydlig rättspolitisk dimension, utifrån kunskap som ingen student egentligen besatt, annat än för stunden. Svenskheten var given, men

⁶⁴ I den mån studierna ansåges oundgängligen tarva ett komparativt, rättssociologisk eller genusrättsligt perspektiv, torde liknande handuppräkringar kunna följa. Med flera kunskapsarter.

självbilden av vad denna innebure oklar. Den identitetssökande problematiseringen som hörde till kursen var tydligt riktad, och viktad, och i så måtto ägnad att verka subversivt och tyngdpunktsförskjutande på den från de sex föregående obligatoriska terminerna inskolade juridiska förståelsen.⁶⁵ Det vore inte missvisande, att i kursen ha erfarit en strävan att omfostra i viss europeiserande riktning. Det är denna programförklaring för kursen, och hur denna förverkligades i vad som nedan följer, som motiverar benämningen juridisk omvärldsorientering.

Kursen tog fem veckor i anspråk och bestod normalt sett av fem seminarier samt ett fåtal föreläsningar. En vecka ägnades åt tentamensläsning. Kursen avslutades med en hemtentamen, där studenterna fick i uppgift att besvara en generell hållen fråga. "Religionens roll i rättsutvecklingen" och "Fördelar och nackdelar med kodifikation" är exempel på frågor för hemtentamen. En studentfavorit var att skriva om en resa med en tidsmaskin, där man hade att komparativt och historiskt redogöra för sitt val av årtal. Seminarierna var normalt sett på tre timmar. Studenterna hade att arbeta i basgrupper och förbereda presentationer inför samtliga seminarier, vilka normalt förutsatte relevansgörande och dagsaktuella ställningstaganden.

Kursen inledde med att kontrastera öst och väst, där väst företrädde av rättsstaten och öst av exempelvis konfucianska, hinduiska eller muslimska traditioner. Den efterföljande ordningen kunde variera, beroende på lärare och artiklar, men tre seminarier fyllde ett modernt komparativt syfte, nämligen att i tur och ordning orientera sig i angloamerikansk *common law*, vissa kontinentaleuropeiska rättstraditioner, med fokus på de tyskspråkiga och franska civilrättskodifikationerna, samt den nordiska rättsfamiljen. Ett sista seminarium, vilket även kunde läggas före de övriga, tog upp frågan om medeltidens så kallade *ius commune*, vilken skulle jämföras med dagens europeiska situation. Sverige figurerade inte som självständigt seminarium, men tillägnades ett par föreläsningar, vilka

⁶⁵ Rekommenderas kan *Russell Sandberg*, *Subversive Legal History. A Manifesto for the Future of Legal Education*, Abingdon 2021, vad gäller förståelsen av vad, i hans fall, en subversiv rättshistoria kunde innebära. Sandberg utgår från den undervisning han och hans studenter är bekanta med, vilken är en annan än Uppsalas, men boken är läsvärd och tankeväckande även för lärare, som saknar Sandbergs friare strukturella utgångspunkter. Det gäller med Sandberg, som med all kunskap som ställs i tjänst hos ett kritiskt perspektiv, att det kritiska perspektivet innehållsligt kan trumfa den särskilda kunskapen. Kunskapen, i Sandbergs fall historisk, kan därmed bli accidentell, medan det kritiska är det essentiella eller egentliga.

bland annat hölls i Domkyrkan samt i Carl von Linnés botaniska trädgård med tillhörande orangeri.

Det förtjänar att något stanna upp vid kursens omvärlds- eller identitetsorienterande fokus, för att anknyta till en central innehållslig programförklaring för kursen. Det gäller en tilläggspremiss som förmedlades vid inledningsföreläsningen av Spangenberg, i egenskap av kursföreståndare. Han använde sig av ett uttalande i en utredning, utförd av de juridiska fakulteterna på uppdrag av regeringen år 1992, med följande innehåll: "Den svenska rättsordningen har sedan århundraden på flertalet fält skapats utan mera påtagliga direkta inflytelser från de ledande rättssystemen i Europa. Sverige och det övriga Norden inlemmades aldrig i den romerskrättsliga gemenskap, som gav en alltjämt skönjbar och förhållandevis enhetlig bas för många kontinentala rättsordningar."⁶⁶ Kapitlet sökte att å de juridiska fakulteternas vägnar klargöra behovet av medel för att forska kring "Sveriges hittills ovanligt isolerade ställning i juridiskt hänseende", där bland annat vår svenska rättskällelära angavs som "rent särpräglad". Författaren var dåvarande professorn i civilrätt i Uppsala, sedermera överbibliotekarie, Ulf Göranson. Spangenberg gjorde stor sak för oss lärare, att ett syfte med kursen var att falsifiera uttalandet. Jag förstod det som en intern lärarinstruktion, när jag började som lärare år 1996. Spangenberg var under alla omständigheter särskilt förtjust över att läsa det högt för studenterna under inledningsföreläsningen.

Spangenbergs inspiration kring det europeiska låg i tiden, och bidrog till den ovanligt starka komparativa anstrykningen på kursen, med komparatisterna Konrad Zweigerts och Hein Kötz bok *An Introduction to Comparative Law* som huvudsaklig lärobok.⁶⁷ Till detta kom det ovan nämnda särskilda seminariet med titeln "På väg mot en ny *ius commune*?". Den artikel som länge intog en mer framträdande ställning i debatten var Reinhard Zimmermanns plädering från 1992 för ett återskapande av en europeisk rättsvetenskap, "Roman Law and European Legal Unity."⁶⁸ Denna text, vilken efter en del kritik erfor mindre juste-

⁶⁶ Europagemenskap och rättsvetenskap, Utredning utförd av de juridiska fakulteterna på uppdrag av regeringen, Uppsala 1992, s. 16.

⁶⁷ *K. Zweigert & H. Kötz, An Introduction to Comparative Law*, Third edition, Translated by Tony Weir, Oxford 1998 (1977), 714 + xliii p.

⁶⁸ *Reinhard Zimmermann, "Roman Law and European Legal Unity"*, in: A. S. Hartkamp et al. (eds.), *Towards a European civil code*, Nijmegen 1994, p. 65–81.

ringar i rubrik och tonfall, utan att innehållsligt nämnvärt påverkas,⁶⁹ föll med sin starkt idealistiskt präglade konstruktiva och rättspolitiska ansats, tillsammans med Zweigert och Kötz lärobok, under en traditionell och juridiskt intern tysk komparativrättslig tradition. Medvetna om denna juridiska tyngdpunkt, bereddes i Uppsala även en mer humanistiskt inspirerad motvikt i rättshistorikern Raoul van Caenegems föreläsningsserie *Judges, Legislators and Professors* från 1985, för att om möjligt problematisera traderade komparativa och rättshistoriska föreställningar.⁷⁰

Komparativ rätt som namn på kursen hade uppenbarligen inneburit en tydligare varudeklaration för den nyskapade kursen,⁷² men ämnet har aldrig existerat som självständigt ämne i Uppsala, ens vid någon svensk juridisk fakultet, något Stig Strömholm i artikeln "Hundra års jämförande rättsforskning och dess resultat" från 1987, det vill säga inför den stundande reformen, "med hänsyn till landets resurser och ambitioner", fann "anmärkningsvärt."⁷¹ Därmed är det förblivet. Det går alltså inte

⁶⁹ Reinhard Zimmermann, "Roman Law and the Harmonisation of Private Law in Europe", in: A. S. Hartkamp et al. (eds.), *Towards a European civil code*, 3rd ed., Nijmegen 2004, p. 21–42.

⁷⁰ R. C. van Caenegem, *Judges, legislators and professors. Chapters in European legal history*, Cambridge 1987.

Raoul van Caenegems huvudsakliga lärobok, *An historical introduction to private law*, Cambridge 1991, med visst fokus på Frankrike, ingick inledningsvis, men fick utgå när litteraturlistan fick nedbantas. Det samma öde erfor en text av Pierre Legrand, professor i komparativ rätt i Paris och med doktorsexamina i såväl juridik som litteraturvetenskap, med den betecknande titeln "Against a European Civil code" (*The Modern Law Review* (Vol. 60), January 1997, p. 44–63). Artikeln var tänkt som en rättspolitisk motpol i komparativistisk polemik mot bland andra Kötz och Zimmermann. Den betraktades som alltför svårläst av såväl lärare som studenter och fick omsider utgå, oaktat dess upplevda behövlighet som kontrastverkan.

⁷¹ Stig Strömholm, "Hundra års jämförande rättsforskning och dess resultat", *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 1987, s. 30. Många är de vetenskapliga arbeten, som byggt, och alltså byggt, på komparativt arbete av varierande grad och betydelse för det egna avhandlingsämnet. Det gäller i synnerhet vissa äldre avhandlingar som i vart fall delvis författats utomlands, exempelvis J. Gillis Wetter, *The styles of appellate judicial opinions: a case study in comparative law*, Leyden 1960, samt Stig Strömholm, *Le droit moral de l'auteur en droit allemand, français et scandinave avec un aperçu de l'évolution internationale: étude de droit comparé*, Stockholm 1966–1973. Efterkrigstiden var en särskilt produktiv period, möjligtvis motiverat av att de juridiska examina åter igen hamnade i stöpsleven. Folke Schmidt och Gunnar Myrdal hörde till ett inledande skede. Hänvisas kan till Folke Schmidt, "Amerikansk juristutbildning", *Svensk Juristtidning* 1947, s. 411–417; Folke Schmidt, "Studiefrågor under debatt", *Svensk Juristtidning* 1945, s. 792–794; Gunnar Myrdal, "Den juridiska vetenskapens ställning och de juridiska studiernas anordning i

att i Sverige skriva en självständig avhandling i komparativ rätt, annat än inom ett den komparativa rätten besläktat ämne.⁷³

Kursens syfte att skola jurister medförde, att någon särskild historisk eller antropologisk metod aldrig var aktuell. Det handlade om juridik. En under sex terminer inarbetad praktisk juridisk metod hade studenten

Sverige”, *Svensk Juristtidning* 1945, s. 357–363. Något decennium därefter följde Åke Malmström, Jacob Sundberg och Stig Strömholm. Uppmärksammas bör *Åke Malmström*, ”Jämförande rättsvetenskap. Synpunkter och riktlinjer”, i: *Festskrift tillägnad Halvar Sundberg*, Uppsala 1959, s. 270–288; *Stig Strömholm*, ”Användning av utländskt material i juridiska monografier. Några anteckningar och förslag”, *Svensk Juristtidning* 1971, s. 251–263; *Stig Strömholm*, ”Har den komparativa rätten en metod?”, *Svensk Juristtidning* 1972, s. 456–465; *Stig Strömholm*, Anm. Konrad Zweigert och Hein Kötz, *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts*, Band I: *Grundlagen*, 457 s.; Band II. *Institutionen*, 447 s., Tübingen 1971 och 1969, *Svensk Juristtidning* 1973, s. 808–812. Nämnas bör även utredningen om en möjlig nordisk professur i komparativ rätt: Nordiskt institut för jämförande rättsvetenskap, Betänkande avgivet av samarbetande danska, finska, isländska, norska och svenska sakkunniga, Stockholm 1970, NU 1970:17, 90 s. Malmström var delaktig, tillsammans med Harald Franzon, i utarbetandet av den juridiska fakultetens i Uppsala remissyttrande den 12 november 1964 över det ursprungliga medlemsförslaget i Nordiska rådet. Se NU 1970:17, s. 67–69.

⁷² Folke Schmidts anmälan år 1951 av René Davids *Traité élémentaire de droit civil comparé* förtjänar att särskilt citeras, såsom typisk för Spangenbergers personliga vision för kursen: ”Äldre tiders rättsvetenskap hade en utpräglad internationell karaktär. Den romerska rätten var för västerlandets jurister en gemensam grundval [...] Juristerna arbetade i alla länder med i stort sett likartat material och det gemensamma var mera väsentligt än det särskiljande. De använde den romerska rättens systematik och begreppsapparat; en lära som den naturrättsliga utgjorde resultatet av gemensamma insatser av franska, tyska, engelska, italienska och nordiska rättsvetenskapsmän. I sammanhang härmed stod, att ledande rättsvetenskapsmän ofta ansåg sig kunna visa viss ringaktning för lokala sedvänjor, ja även för det egna landets skrivna rätt; sådant betraktades som rättskällor av lägre rang. Med positivismens intåg kom det egna landets skrivna lagar att tillerkännas en annan betydelse än förut, ty lagtexten blev den enda egentliga rättskällan. Sedan det första världskriget har en omsvängning skett i opinionen. Utan att förneka de nationella värdena har man kommit till insikt om att det nationella inte är tillräckligt och att isolering kan medföra fara för stillastående. [...] Den komparativa metoden framstår för David i främsta rummet som ett hjälpmedel att få perspektiv vid iakttagelser rörande det egna landets rättsliga institutioner. En sådan jämförelse kan bl. a. hjälpa oss att förstå, att våra egna rättsregler inte representerar den enda möjliga självklara lösningen.” (*Folke Schmidt*, ”Komparativt rättsstudium”, Anm. René David, *Traité élémentaire de droit civil comparé*. Introduction à l’étude des droits étrangers et à la méthode comparative, *Tidskrift for rettsvitenskap* 1951, s. 473 f., 478.)

⁷³ Där finner man internationell privaträtt eller allmän rättslära, de två professurer som historiskt har ansvarat för den komparativa rätten i egenskap av biämne, samt i dag även konstitutionell rätt, där en professur i Uppsala föregås av ordet komparativ.

nu att sätta in i ett större sammanhang. Zweigert och Kötz skriver klargörande, att deras komparativa metod intet annat är, än juridisk metod, med en internationell dimension: "[C]omparisons can be made between different rules in a single legal system, as, for example, between different paragraphs of the German Civil Code. If this were all that was meant by comparative law, it would be hard to see how it differed from what lawyers normally do: lawyers constantly have to juxtapose and harmonize the rules of their own system, that is, compare them, before they can reach any practical decision or theoretical conclusion. Since this is characteristic of every national system of law, "comparative law" must mean more than appears on the surface. The extra dimension is that of internationalism. Thus "comparative law" is the comparison of the different legal systems of the world."⁷⁴ Det betyder, att de studier som kursen erbjöd, av i tid och rum främmande juridik, skedde mot bakgrund av den internpraktiska juridiska metod studenten lärt sig att tillämpa under sina sex terminer av föregående obligatoriska juridiska studier, i detta fall huvudsakligen civilrättsliga. Metoden förväntades inarbetad: Juristen isolerar den ställda frågan, för att samla och sovra i materialet. Jämförelsen sker sedan utifrån ett funktionellt synsätt och en harmoniserande likhetspresumering och systematisering, med en blick för kommensurabel kunskap. Givet en bärkraftig, eller avvisad, analogi i ett enskilt spörsmål har man att motivera och fatta beslut i frågan. God juridik. Nu skulle detta ske med en internationell dimension.

Zimmermann och Zweigert och Kötz skriver juridiskt, komparativt, internationellt och programmatiskt utifrån ett historiskt material. De vill få till stånd förändring, att fostra en annan jurist som i sin tur skapar en annan juridik. De motiverar detta historiskt. Detta sagt, historisk, religiös, antropologisk eller annat material saknar självständig betydelse och ställs hos dem i tjänst hos den rättspolitiska argumentationen.

Det pedagogiska greppet med en omvärldsorienterande rättspolitisk diskussion, ställde krav på Uppsalastudenten att sätta sig in i en främmande omvärld. Världen hade blivit en annan. Svenska jurister hade under ett sekel kunnat ta en isolerad juridisk verklighet för given. Efter kriget hade tanken om en ny *ius commune* sakta men säkert vunnit ett allt bredare erkännande i den kontinentaleuropeiska idé- och sinnevärlden, i synnerhet bland rättshistoriker och rättskomparatister. Med tiden fann

⁷⁴ Zweigert & Kötz, 1998, p. 2.

debatten sin väg in i den europeiska juridiska undervisningen, sedan år 1992 även i Uppsala.⁷⁵

Det moment som höjer ett ögonbryn är inklusionen av ett seminarium om rättsstaten. Av inte helt klar anledning valde Spangenberg, i egenskap av kursföreståndare, att dryga ut den redan till bristningsgräns fyllda kursen med ett seminarium om rättsstaten. Diskussionen kom med tiden att placeras i samband med blicken österut mot österländska och religiösa rättsordningar, för att skapa en kontrastverkan mellan vår västerländska tradition och ordningar som präglas av att historiskt sakna en tanke om rättsstat. Kursens betoning på orientering, problematisering och kontrastverkan kom i detta sammanhang att ge en känsla av att tydligare lära av historien – *historia magistra vitae est* – vilket en normativ diskussionen kring rättsstaten är ägnad att befrämja. Det är lätt hänt, att en diskussion kring rättsstaten mynnar ut i ett tendentiöst dömande av något i tid och rum främmande, i synnerhet när varken lärare eller student bottnar i förståelsen av det främmande. Det i sin tur stärker intrycket av en idealistisk grundpremiss för kursen, att, vid sidan av att bereda studenten ett omvärldsorienterande perspektiv, även låta en konstitutionell utgångspunkt tjäna som kursens nav för att söka fostra och verka karaktärsdanande inför klivet ut i yrkeslivet.

En bidragande inspirationskälla till rättsstatsseminariet kan ha kommit från Lund. Modéer ansåg sig efter hand ha kommit till insikten, att just rättshistorien som examensämne var väl placerat att bereda en "förståelse för den demokratiska rättsstaten och dess principer",⁷⁶ samt att sätta dem i samband med den tradition eller "longue durée" som tar sig uttryck i "västvärldens rättskulturer – och särskilt av EU:s medlemsländer"⁷⁷ – utifrån en enligt honom framväxande rättslig "polycentri" inom ramen för det europeiska samarbetet. Dessa citat var från 1990-talets mitt. När han i en artikel om "Det historiska argumentet" från 2009 blickade tillbaka på "[f]ramväxten av en europeisk rättskultur", betonade han att

⁷⁵ För en problematisering av juridisk metod, utifrån ett humanistiskt perspektiv, hänvisas till *Henrik Forshamn*, "Tänka fritt är stort, men tänka rätt är större. Prolog – en självkritisk studie av juridisk metod i mötet med i tid och rum främmande juridik, med avseende på den rätta och den fria tankens vetenskapliga förutsättningar", Uppsala 2023.

⁷⁶ *Modéer*, 1996, s. 545.

⁷⁷ *Kjell Å. Modéer*, "Om rättskultur och rättens senmoderna contextualisering. En litteraturoversikt", *Från Schlyters lustgård. Rättshistoriska uppsatser*, 2:2002, s. 8.

denna ”i hög grad [grundas] på en historisk argumentation.”⁷⁸ Därefter följde en tydlig hänvisning till Uppsalas kursinformation, där studenten fick sig förklarad betydelsen av kursens efterföljande perspektiv: ”Den romerska rätten har alla jurister om inte kunskaper så i vart fall insikter om. *De individuella mänskliga fri- och rättigheterna* är sedan upplysningstiden en del av det moderna Europas rättsliga rötter, 1800-talets nationalstat identifieras med *rättsstatens* legalitetsprincip och formella rätts-säkerhet och 1900-talets med *välfärdsstaten* och dess regleringspolitik.”⁷⁹ Att sedan kursen i juridisk omvärldsorientering i Uppsala inte hann med så mycket mer av denna programförklarande uppräkningslista än rättsstaten till diskussion, hindrade inte den självbekännande romantikern Modéer att dra slutsatsen om ”rättens levande ruiner” och om ”en ny romantik i vår tid”: ”Dessa fyra parametrar hämtade från den europeiska rättshistorien utgör i dag en del av den gemensamma kunskap och retorik med vilken domarna i de överstatliga europeiska domstolarna legitimerar en gemensam rättslig identitet.”⁸⁰

Låt mig sammanfatta. Avskaffandet av en äldre propedeutisk rättshistorisk kunskap var rimligt, möjligen även väntat, men trots allt radikalt.⁸¹ Att det skedde till förmån för en efterkommande perspektivskapande och problemorienterande kurs var logiskt, givet den nya studieordningen. Men arten av den orienterande kunskap, som de studerande i Uppsala sedan början av 1990-talet måst läsa in sig på i slutet av utbildningen, var av en i allra högsta grad väsensskild art, jämfört med en äldre propedeutisk svensk rättshistoria. Nu skulle de läsa in sig på tysk, fransk, amerikansk och engelsk rätt för att sätta dessa i relation till den juridik de läst. Eftertanke, perspektiv och reflexion framför kunskap och förberedelse. Lägg till detta icke-europeisk och religiös rätt, allt för att bättre förstå vad det i dag innebär att vara svensk jurist. Som Modéer år 1997 bifallande uttryckte det, ”framstår [det] som allt viktigare att i juristutbildningen göra studen-

⁷⁸ Kjell Å. Modéer, ”Det historiska argumentet i senmodern rättslig diskurs”, Svensk Juristtidning 2009, s. 344.

⁷⁹ Ibid., s. 343.

⁸⁰ Ibid., s. 351 f.

⁸¹ Med rättssociologi. Den för 1978 års studieordning skapade kursen Rätt och samhälle ingick också i det propedeutiska studiet under första året. Den avskaffades också vid avregleringen.

terna medvetna om vad det innebär att vara en svensk jurist i förhållande till en norsk, fransk, amerikansk – eller kinesisk.”⁸² Vem är jag?

5. *Juridisk omvärldsorientering som en uppdaterad Rätt och samhälle – Rätt och omvärld?* Fakulteten och dess rätthistoriker hade skapat en ny kurs, helt utan förebilder, på bekostnad av ett hävdvunnet studium. Likväl fanns där förebilder. Tar man några steg tillbaka, för att skönja de undervisningsbehov som gjorde sig påminda, samtidigt som rätthistorien erfor en så stark kritik att den avvecklades, anmäler sig en jämförelse med en annan kurs med viss självklarhet. Det gäller den tidigare nämnda kursen Rätt och samhälle, som hörde till 1978 års studieordning, men som inte överlevde avregleringen. Utåt sett, vill säga. Inåt synes den ha överlevt, genom att transplanteras till den reformerade studieordningens avslutande termin.

Adlercreutz och Uppsala gav uttryck åt tidens önskan, att bereda ”[p]ersoner som är helt och uteslutande inriktade på juridiska faktakunskaper [som ofta får] en besvärlig omställningsperiod, när de skall börja med praktiskt yrkesarbete”,⁸³ med en kurs i full enlighet med Rätt och samhälle. Rätt och omvärld? Rätt och omvärld!, *mutatis mutandis*. För att parafrasera några utvalda citat från UKÄ:s förslag, En ny juristutbildning, samt Adlercreutz Utvärdering av juristlinjen, med inflikningar om kursen i juridisk omvärldsorientering, utåt sett benämnd komparativ rätthistoria, var det år 1992 alltså ”önskvärt att man [mot slutet] av studierna låter de studerande konfronteras med aktuella [juridiska omvärldspromblem], där frågan om rättsordningens plats i en vidare social ram ställs på sin spets. Den tematiska kursen [komparativ rätthistoria] är avsedd att ge möjlighet till en sådan konfrontation.” ”[S]yftet [är] att få studenterna att se juridiska problem i ett samhällsperspektiv” medelst ”ett [efterkommande] perspektiv”, för att förbinda juridiken ”med det omgivande samhället”, med betoningen lagd på att ”stärka de studerandes motivation för kommande studier [i form av examensarbete].”⁸⁴

⁸² Kjell Å. Modéer, ”Rätthistoria och rättskultur i juristutbildningen. Svensk rätthistoria i ett 50-årigt perspektiv”, i: Kjell Å. Modéer (red.), Rätthistoria i förändring. Olinska stiftelsen 50 år. Ett internationellt symposium i Stockholm den 19–21 november 1997, Lund 2002, s. 43.

⁸³ Utvärdering av juristlinjen, s. 73 f.

⁸⁴ Examensarbetet väcker jämförelsen med kursmomentet Tillämpade studier, som tillkom genom 1958 års reform, där studenten gavs möjligheten att skriva en tillämparuppsats i form av ett examensarbete. Det faller strängt taget utanför diskussionen, men dagens situation uppvisar vissa parallelliteter med dåtidens, bland annat i kopplingen till

Den inledande propedeutiken avskaffades år 1992 helt, vilket kunde sägas ha föranlett behovet av efterkommande perspektiv, i det propedeutiska grundläggandes städ, samtidigt som modeordet från 1968, "samhällsperspektiv", mycket väl motsvarades år 1992 av vad som här angivits som "omvärldsorientering" – eller, för den delen, "problemorientering". Studentens verklighet år 1992 gällde inte längre med samma styrka interna samhällsperspektiv, utan europeiska sådana, i ett rättsstatligt perspektiv, mot bakgrund av Europakonventionens alltmer påträngande mänskliga fri- och rättigheter, samt den tilltagande mångfalden kulturer och religioner inom vår jurisdiktion. Nu skulle studenten, mot bakgrund av ett förmodat europeiskt enhetligt förflutet, förstå tysken, kinesen, inuiten, muslimen och den rättsligt förfördelade. Det som framför allt torde ha säkrat den juridiska omvärldsorienteringens framtid var förevaron av en etablerad grupp lärare, som inte hade någon annan kurs att undervisa: rättshistorikerna. Till detta kom, att de som skulle undervisa den juridiska omvärldsorienteringen gavs vad som måste betraktas som en relativt stor frihet, att "[konfrontera studenterna] med aktuella [omvärldsproblem], där frågan om rättsordningens plats i en vidare social ram ställs på sin spets."⁸⁵

6. *Rättshistorikern som fakultetens factotum?* Med Rätt och omvärld som ledmotiv, vilket bidrar till att föra uppmärksamheten bort från den vilseledande benämningen komparativ rättshistoria, väcks tanken om att rättshistorikern, i brist på annat *raison d'être*, med omvärldsorientering reducerats till en fakultetens *factotum*, en utbildningens alltiallo, utifrån fakultetens förmodade övertygelse, att en juristutbildning normalt sett behöver ett ämne som tar upp det som måste tas upp, men som inte låter sig klart definieras. Så var det med Rätt och samhälle, men där fanns ingen given lärare,⁸⁶ till skillnad från Spangenbergers kurs, som gav rätts-

en ickepositiv kurs som juridisk omvärldsorientering. Professorn i rättshistoria i Uppsala, Gösta Hasselberg, menade – möjligtvis främst på ämnesinterna grunder – att Tillämpade studier beredde rättshistorien en särskild uppgift inom ramen för kursens "självständigt genomförd[a] utrednings- eller forskningsuppgift." (Hasselberg, 1976, s. 60.) Se även diskussionen hos Stig Strömholm, "En ny juristutbildning vid ett nytt universitet", Svensk Juristtidning 1977, s. 499. Möjligheten till tematisk integrering och fördjupning har överlevt efterföljande reformer in i vår dag, även om rättshistoriska perspektiv kraftigt försvårats i och med ämnets förändrade karaktär vid de flesta av landets fakulteter.

⁸⁵ En ny juristutbildning, s. 31.

⁸⁶ Adlercreutz antyder att bristen på dedicerade lärare var kursens främsta problem: "Tillgången på tillräckligt intresserade lärare [för kursen rätt och samhälle] är tyvärr alltför

historikerna ett existensberättigande de annars hade saknat. En avslutande juridisk omvärldsorientering kunde ju fånga upp det som inte riktig hörde hemma någonstans, vare så det handlade om komparation, rättsstat, medeltidens *ius commune*, genusperspektiv, religiös rätt eller *je ne sais quoi*.

7. *Omvärldsorienterande forskning?* Det lämpligaste kanske hade varit att subsumera den juridiska omvärldsorienteringen den allmänna rättsläran, som ett slags uppdaterad instans av en äldre juridisk encyklopedi. Syftet med encyklopedin var att orientera studenten inför studier i juridik. Syftet med Uppsalas avslutande obligatorium var att orientera studenten efter studierna i juridik. Och inför yrkeslivet. Före som efter? Studier som yrkesliv? Orientering som orientering? Hur man än vänder och vrider på förståelsen av kursens mer egentliga hemvist står man inför ett återkommande problem för kursens art. Hur forskar man i en kurs, vars centrala moment inte utgörs av någon egentlig kunskap, utan av ett orienterande moment, som avser att bereda identitet och perspektiv? Det hade varit svårt att forska i Rätt och samhälle, när det begav sig. Det gällde även den äldre juridiska encyklopedin.

8. *Förlusten av rättshistorisk allmänbildning.* Rättshistoria var en etablerad forskningsdisciplin, till skillnad från den juridiska omvärldsorienteringen. Med tiden har förutsättningarna för forskning försämrats, givet juristutbildningens förändrade kunskapsfordran. Med avskaffandet av rättshistoria i Uppsala stod ämnet till slut helt utan studium, med uppenbara konsekvenser för den rättshistoriska allmänbildningen.

Man blir inte rättshistoriker av att läsa en femveckors kurs, som reser jorden runt, för att besöka främmande lagverk och religioner, implementerar genusperspektiv och tar upp värdefull tid med en ahistorisk och normativ undervisning kring rättsstaten. Förkunskapskrav hos såväl studenter som lärare kom därtill att framstå som orimliga, av den enkla anledningen att det är få som förmår att ta in så disparata kunskapsföremål som en komplett omvärldsorientering i tid och rum bjuder. Undervisningen blev i enlighet, med en dragning åt ett tämligen fritt åsiktsutbyte som byggde på en *ad hoc* kunskapsbas. Det är inget klander. Tvärtom, det är ett enastående kursfacit att undervisningen under åren förmått hantera ett sådant spektrum. Men ”god rättshistoriker” blir man av rättshistorisk kunskap, inte av icke-rättshistorisk kunskap. Juristens

begränsad. Det är också ofrånkomligt att en kurs av detta slag [som rätt och samhälle], som ställer så ovanligt höga krav på de intresserade lärarna, ibland inte kan genomföras enligt de ursprungliga intentionerna.” (Utvärdering av juristlinjen, s. 21.)

fördel av att slippa irrelevant kunskap resulterade således i att den presumtive rättshistorikern berövades relevant kunskap. Sundell sammanfattade i inledningen till läroboken *Svensk fastighetsrättshistoria* från 2007 de förändrade förutsättningarna för Stockholms del, vilka i lika grad gäller Uppsala: "Tidigare studerade man ämnet rättshistoria under det första utbildningsåret av juristutbildningen. Vid den omläggning av studiegången som skedde vid Stockholmsfakulteten i slutet av 1980-talet flyttades ämnet till slutet av juridikstudierna, och fick en annan uppläggning och ett nytt syfte som ett teoretiskt fördjupningsämne. Detta innebär att nutidens juridikstuderande inte har en rättshistorisk grund att falla tillbaka på vid studiet av ämnena i gällande rätt."⁸⁷

Rolf Nygren var professor i rättshistoria när reformen stod i stöpsleven. Han gav sitt bifall till kursens omstöpning i komparativrättslig och omvärldsorienterad riktning, när det begav sig, varpå ansvaret för kursens mer konkreta utformning lämnades åt kursföreståndaren, Carl Gustaf Spangenberg. Nygren har i samtal om undervisningsreformen bekräftat, att han efter en viss tid kom att ångra sitt bifall till avskaffandet av den rättshistoriska undervisningen till förmån för en komparativrättslig, en inställning han därefter kom att vidhålla.⁸⁸ Han tillskrev sin beredvilighet att överge rättshistorien Sveriges förväntade inträde i den europeiska gemenskapen, vilket förde fakulteten i riktning mot komparativ rätt, men att han omsider kom att hysa tvivel kring den komparativa rättens metod samt brist på egentligt innehåll och substans – relativt rättshistorien – och de konsekvenser detta förde med sig för kursens vetenskapliga grund. Framför allt visste han att beklaga den förlust av vetenskaplig förbere-

⁸⁷ Sundell, 2007, s. 7. Det egentliga rättshistoriska kunskapsinhämtandet begränsades redan i och med 1904 års stadga, som avvecklade de förberedande filosofiska examina, som var av stor betydelse för den rättshistoriska kunskapen. Nästa sänkning av nivån kom i 1958 års stadga, för att sedan sänkas ytterligare i 1978 års studieordning. Hasselberg i Uppsala upplevde resultatet som "en kraftig koncentration och att de tidigare möjligheterna till längre utsträckning av undervisningsserier gick förlorade" (*Hasselberg*, 1976, s. 59 f.), vilket självklart fick konsekvenser för forskningen. Professorn i Åbo, Lars Björne, har för Uppsalaläsaren år 2007 i kapitlet "Nordiska läroböcker i rättshistoria" kommenterat hur nordiska läroböcker i rättshistoria under 1900-talet – till skillnad från äldre framställningar, vilka var "både mera omfattande och förutsatte bättre historiska kunskaper hos läsaren" – "särskilt uppenbart" präglades av att vara "avsedda för en målgrupp utan större intresse för rättshistoriens uppgifter och metod. (*Björne*, "Nordiska läroböcker i rättshistoria", i: *Eftersyn och eftertanke*, red. Petter Asp, Uppsala 2007, s. 38.)

⁸⁸ Samtal med mig den 16 oktober 2023 vid Juridiska fakulteten i Uppsala, avsett att bidra till dokumentationen av rättshistorieämnets historia i Uppsala.

delse för rättshistorisk forskning, som en kurs i hävdvunnen rättshistoria hade inneburit. Det finns ingen rättshistoriker som påstår att fem veckors studier i propedeutisk rättshistoria skulle kunna ersätta ett allvarligare efterföljande historiskt studium i form av fördjupning vid juridisk fakultet eller som historievetenskapliga studier vid historisk institution. Likväl var det just förlusten av den inledande historiska kunskapen som innebar "ämnets" mest uppenbara och kännbara förlust i forskningshänseende.⁸⁹

9. *Förlust av europeisk tillhörighet genom studium av, i stället för studium med, studenternas europeiska kolleger.* Det mest paradoxala resultatet av avskaffandet av den hävdvunna rättshistoriska undervisningen var att Uppsalas studenter därigenom mer definitivt förlorade kontakten med sina kontinentala juristkolleger. En kurs i rättshistoria, inledande eller som självständigt ämne att examinera särskilt, har, med vissa undantag, utgjort en självklar del av de kontinentaleuropeiska juridiska studierna i ett par sekel. Med den historiska kunskapen om den egna jurisdiktionsellt avgränsade rättens bakgrund och sammanhang, i synnerhet den romerska rätten med dess gemensamma latinska språk, kunde jurister finna en gemensamhet bortom den nationella rätten. Denna juridiskt allmänbildande kurs i rättshistoria avskaffades i Uppsala, när juridikstudenterna i stället skulle lära sig något om tysk, fransk och engelsk rätt, för att beredas en aning om vad svensk rätt innebure. Därmed kom de att närma sig sina kolleger genom betraktelse, för att beredas en mer omedelbar utanförkommande förståelse. Närmandet förutsatte emellertid ett avskaffande av just den arten av propedeutisk rättshistorisk kunskap som dessa främmande kolleger ägde, och som gjort dem till de europeiska jurister de är. En sådan kunskap hade berett Uppsalajuristen ett inifrånkommande och identitetspräglade deltagande moment. Men icke. Rättshistorien var för Uppsalastudenten rättshistoria vorden.

Uppsalas juridiska fakultet kan med övergången till juridisk omvärldsorientering sägas ha fjärmat sina studenter från sina europeiska kolleger, på ett sätt som antydde att Uppsala sökte att värna en del av sin särart, genom att förstärka särarten, precis vid det ögonblick Sverige gick med i den europeiska gemenskapen. Vidare, när den rättshistoriska kunskapen upphörde att undervisas sammanhållet och särskilt, ens som tillval inom ramen för fördjupningskurserna, kom Uppsalas studenter att beredas en förståelse av gällande rätt som historisk, endast inom ramen för studiet av gällande rätt. I den mån lärarna på obligatoriets sex terminer underlät att

⁸⁹ Se även *Anners*, 1977, s. 11.

integrera den historiska kunskapen, lämnade det studenten i mångt historielös. Det är där Uppsala befinner sig i dag. Uppsalajuristen är historielös, mer så än någonsin, och fakultetens agerande antyder att det är helt i sin ordning. Men önskade fakulteten även göra studenten mindre europeisk?

I ett av artikelnas inledande avsnitt tas upp till diskussion omvärderingen av rättshistorien.⁹⁰ Hänvisning sker till Torgny Håstads uttalande i 1986/87-års verksamhetsberättelse, där han förespråkade det bibehållande av en särskild, men hädanefter avslutande, kurs, som sedermera kom att flyta in i 1992 års studieordning. Fakulteten behöll därmed en sammanhållen kurs, för att, som Håstad uttryckte det, ”undvika splittning och för att underlätta fördjupning”, samtidigt som den avvecklade just det studium som hade motiverat den bibehållna kursen. Tanken låter sig tänkas, att Håstad inte riktigt visste vad han talade om. Tanken låter sig även tänkas, att Håstad visste precis vad han talade om, givet att den rättshistoriska undervisning, som i decennier erfarit en konstant och tidvis hård kritik, därmed avskaffades. Verkställde därmed Håstad juristens slutgiltiga seger över historikern?

Vem bättre än civilrättaren Håstad, med läroböcker inom såväl obligationsrätt som sakrätt, kunde förstå den avvikelse, som svensk rätt företrädde, och de problem som stundade för utbildningen, vid ett tillträde till den europeiska gemenskapen? I artikeln ”Juridiska fakulteten 1989–1996” i Festskrift till Stig Strömholm år 1997, tog han upp frågan om den fortsatta internationaliseringen, som ”måste naturligtvis återspeglas i juristutbildningens innehåll och i forskningen”, samt att ”[d]e flesta materiella rättsområden kommer att bli föremål för EU-direktiv, internationella konventioner eller andra harmoniseringssträvanden.”⁹¹ Utsikterna var emellertid blandade, givet ”att kvaliteten på sådana alster ibland är tämligen låg” samt, och av särskild betydelse för de här berörda sammanhangen, att ”utgångspunkterna i de olika länderna skiljer sig ofta åt, och det är svårt rent praktiskt att vid internationella möten utarbeta goda produkter.”⁹² Som han uttryckte sin farhåga vad gällde fordringsrätten och särskilt skuldebrevslagen: ”Tanken på att 1936 års mästerliga skuldebrevslag snart skall ersättas av en internationell konvention om fordringsöverlåtelse, som i sin tur återverkar på den nationella rätten, fastän delegaterna inte förmått skilja mellan formell och materiell, aktiv och passiv

⁹⁰ Avsnitt 3, Uppsalas nya juristutbildning och omvärderingen av rättshistorien.

⁹¹ *Håstad*, 1997, s. 235.

⁹² *Ibid.*

legitimation är en mardröm.”⁹³ Den juridiska omvärldsorientering som tog den rättshistoriska undervisningens plats, med dess studium av studenternas europeiska kolleger snarare än studium med dem, varigenom den svenska avvikelserna tydligare uppmärksammades, för att möjligen även förstärkas, torde ha ganska väl motsvarat Håstads avslutande rekommendation för Uppsalas juristutbildning: ”Det blir en angelägen uppgift för rättsvetenskapen att följa sådana harmoniseringsförsök och att biträda den svenska regeringen med komparativ och systematisk överblick. Klarar vi inte dessa uppgifter, kan många länder snart bli förflyttade till den juridiska medeltiden.”⁹⁴ Hårda ord. Likväl lär sig studenterna på andra terminen, att det var Håstad, och ingen annan, som, i egenskap av referent, i NJA 2009 s. 672 hänvisade till den europeiska Draft Common Frame of Reference, förkortad DCFR, såsom vägledande för vad som är skäligen uppsägningstid av ett återförsäljningsavtal, och fick kollegerna på domstolen med sig.⁹⁵

Det skulle föra för långt att så här i efterhand läsa in tydliga avsikter hos Uppsalas reformatörer och det gäller även den Håstad, som så väl förstod dåtidens europeiska sammanhang. Til syvende og sidst stod, och står, Håstad som företrädare för en fakultet, vars undervisning på ett för europeiska sammanhang ovanligt tydligt sätt, såväl före som efter reformen år 1992, utgått från gällande rätt samt från vad som är praktiskt och yrkesförberedande. Att avskaffa en propedeutisk och allmänbildande kurs i rättshistoria var i ett sådant Uppsala ej endast rimligt. Det utgjorde ett imperativ. Det som var mindre rimligt var att ersätta rättshistorien med en perspektivgivande och problematiserande omvärldsorientering, vars tydliga rättspolitiska och idealistiska utgångspunkter riskerade att usurpera övriga terminers hantverkskunskap. Och som till råga på allt kom att uppvisa ett själsligt inre skyldskap med den baktalade kursen Rätt och samhälle. Men kanske att risken för det snedtänkta var begränsad? Det

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Studenterna läser fallet tillsammans med NJA 2018 s. 19, där domstolen helt bortser från bruket av DCFR, till skillnad från underinstanserna. Om detta och andra europeiska spörsmål inom civilrätten, se *Joel Samuelsson*, ”Avtalstolkning på europeiska. Del I: Systemet”, *Svensk Juristtidning* 2012 s. 962–985; *Joel Samuelsson*, ”Avtalstolkning på europeiska. Del II: Reglerna”, *Svensk Juristtidning* 2012 s. 986–1012; *Joel Samuelsson*, ”DCFR som svensk rättskälla?”, i: *Mattias Dahlberg och Karin Åhman* (red.), *Europarätten – 20 år i Sverige*, Uppsala 2015, s. 197–227; *Johnny Herre*, ”DCFR och svensk rätt”, *Svensk Juristtidning* 2012 s. 934–940.

menar jag. Man kan inte ha kakan och samtidigt äta den. Fakulteten må ha låtit Spangenberg med kolleger läsa in ett stycke Europa i intet ont anande studenter, med en ambition av att falsifiera civilrättaren Göranssons påstående om svensk isolering,⁹⁶ men endast efter att först ha klippt den europeiska navelsträng, som en rättshistorisk propedeutik inneburit genom sekel. Så det kan gå.

10. *Åter rättshistoria?* Önskas så rättshistoria åter? Nej. Jag har under min tid vid fakulteten inte hört någon, vare sig positivrättare eller rättshistoriker, ge uttryck för en saknad av den avskaffade kursen i rättshistoria. Ej heller en längtan efter en annan kurs i rättshistoria. Tanken om en forskarförberedande kurs i rättshistoria framstår som likaledes avlägsen. För att inte tala om viljan till samarbete över fakultetsgränserna med historiker. Det ligger nu inget klandervärt i en jurist, som saknar intresse för historisk kunskap. Tvärtom. Det kunde vara ett sundhetstecken. Det som är mer brydsamt är det ointresse förlusten av rättshistorisk kunskap, men även den nyskapade kursen, väcker. Givet den centrala roll problematiseringen intog i kursen, och hur studenten förväntades väga och värdera, synes det minsta man kunde vänta sig av någon vid fakulteten vara, att just åstadkomma en problematisering av kursen. Och av den förlorade rättshistorien. Icke så. Den nyfikne möts av tystnad. Står dagens jurister likgiltiga inför dylik kunskap? Det vore att beklaga.

Den student som läste kursen – det har många tusen studenter gjort, måst göra! – fick sig en särpräglad identitetsproblematiserande utmaning, utifrån en för akademiska sammanhang sällsynt disparat och flyktig kunskapsbas. Orienterad identitet som intellektuell dagslända? Insikt som färskvara? Vad man än må säga om juridisk nytta eller juridisk adiafora, står vi aldrig med facit i hand. Detta sagt om studenten. Vad så gäller läraren, må man vända och vrida på Carl Gustaf Spangenbergss skapelse hur man vill, något bra svar på frågan vad för slags lärare vore mest lämpad för en sådan juridisk omvärldsorientering, torde näppeligen anmäla sig utifrån sedvanliga vetenskapliga kriterier. Givet att rättshistoriska studier ej längre anmälde sig med någon självklarhet såsom kunskapsgrund för lärargärningen, hamnade man i ett för rättshistorikerna säregget spörsmål, som endast här har ställts.

⁹⁶ Europagemenskap och rättsvetenskap, s. 16. Vid samma tid yttrade sig professorn i *English Law* i Cambridge, John Baker i läroboken *An Introduction to English Legal History*, om den romerska rättens begränsade inverkan på engelsk *common law*: "And so English law flourished in noble isolation from Europe." (*John H. Baker, An Introduction to English Legal History*, 3rd ed. 1990, p. 35.)